

ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

ΔΕΝΔΡΑ ΙΕΡΑ - ΣΤΟΙΧΕΙΩΜΕΝΑ ΣΤΙΣ ΛΑΪΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ
Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ
ΜΕ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΜΕ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ

Διευκρινίζοντας τὸν τίτλο τῆς μελέτης αὐτῆς, θεωρῶ ἀναγκαῖο νὰ ἐπισημάνω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ θέμα τῆς ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὶς σχετικὲς μὲ τὰ ἱερὰ δένδρα παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, σὲ διηγήσεις δηλ. πού ἐπειδὴ ἔχουν, ἢ θεωρεῖται ὅτι ἔχουν, σχέση μὲ ὠρισμένον τόπο, χρόνο, ὠρισμένα πρόσωπα καὶ γεγονότα διακρίνονται γιὰ τὸν ρεαλισμὸ καὶ τὴν ἀληθοφάνειά των. Πέρα ἀπὸ αὐτὸ ὑπάρχει τὸ τεράστιο θέμα τῶν ἱερῶν δένδρων καὶ τῆς δενδρολατρίας, στὸ ὁποῖο ἐμπλέκονται θρησκευτικὲς, μαγικὲς, λατρευτικὲς, κοινωνικὲς καὶ ἄλλες ἀντιλήψεις, πού διαμορφώνουν ἢ ἐπηρεάζουν καὶ ἀναλόγους κανόνες συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τοῦ δένδρου. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένο σὲ ὅλους τοὺς λαούς, ἱστορικοὺς καὶ μὴ, ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα χρόνια μέχρι σήμερα — ἡ βιβλιογραφία εἶναι πλουσιώτατη— ἀλλὰ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς μελέτης αὐτῆς, καὶ αὐτὸ εἶναι φυσικό.

Ἀναφορικὰ τώρα μὲ τὶς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ, αὐτὲς ἐξετάζονται διαχρονικὰ καὶ συγκεκριμένα σὲ σχέση μὲ διηγήσεις πού ἀπαντοῦν σὲ ἀγιολογικὰ κείμενα καὶ μὲ ἀρχαίους μύθους. Τέτοιες παραδόσεις ἔχει, ὅπως θὰ δοῦμε, περιλάβει καὶ σχολιάσει μὲ διαχρονικὴ προοπτικὴ ὁ Ν. Γ. Πολίτης στὸ μεγάλο του ἔργο Παραδόσεις. Τόσο ὅμως τὸ ὕλικό του ὅσο καὶ τὰ σχόλιά του εἶναι ἰσχνὰ καὶ ἀποσπασματικά. Αὐτὸ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους πού ἐπιβάλλει τὴν ἐξ ὑπαρχῆς διερεύνηση τοῦ θέματος. Τί ἀκριβῶς ἡ διερεύνηση αὐτὴ προσφέρει στὴν ἔρευνα θὰ φανῇ μὲ σαφήνεια, ἐλπίζω, παρακάτω.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα οἱ νεοελληνικὲς δημῶδεις παραδόσεις, πού μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν σὲ δύο κατηγορίες: στίς θρησκευτικὲς καὶ στίς δευσιδαιμονικὲς.

Κατὰ τὴν παλαιότερη ἀπὸ αὐτὲς τῆς πρώτης κατηγορίας, πού περιλαμβάνεται

στό ημερολόγιο του Κωνσταντίνου Διοικητῆ (ἀρχές ΙΗ' αἰ.)¹, στὶς Σέρρες «πλησίον τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ ὑπάρχουν δύο σήμυδια, ὕψηλαί καὶ χονδραὶ, 8-9 μέτρων ἢ καθεμία, ἐπομένως ἀξιαὶ θεάς. Περί τῆς μεγαλυτέρας ἐξ αὐτῶν οἱ ἱερεῖς τῆς ἐκκλησίας διηγοῦνται, ὅτι ἕνας γείτονάς των τὴν ἡγόρασε ἀπὸ τὸ μοναστήρι 300 γρόσια, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τὴν κόψῃ. Ἀλλὰ τὴν νύκτα τοῦ ἐφανερῶθη ὁ Ἅγ. Γιάννης καὶ τοῦ εἶπε· 'πρόσεχε αὐτὸ τὸ δένδρον, διότι θὰ χάσῃς τὴν ζωὴν σου'. Ἐκεῖνος λοιπὸν ἐτρόμαξε καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν ὠμολόγησεν ὅτι εἶδεν εἰς τὸν μητροπολίτην, καὶ ἀντὶ νὰ κόψῃ τὸ δένδρον, ἐχάρισε εἰς τὸ μοναστήρι, ἂν καὶ Τοῦρκος, 100 γρόσια, καὶ ὑπεσχέθη ὅτι δὲν θὰ πειράξῃ τὸ δένδρον».

Στὸ χωριὸ Βαθύλακκος τῶν Θεσσαλικῶν Ἀγραφῶν (περιοχὴ Καρδίτσας) ὑπάρχει μεγάλο πουρνάρι, τὸ μεγαλύτερο τοῦ χωριοῦ, ποῦ συνδέεται μὲ τὴν οἰκοδόμησιν παλαιᾶς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Γιὰ τὸ πουρνάρι αὐτὸ πιστεύεται ὅτι «ὅποιος τὸ κτυπήσῃ θὰ πάθῃ. Εἶναι ἱερὸ δέντρο. Δὲν τὸ κτυπάει κανεὶς. Οἱ ἀντάρτες ἔκαμαν νὰ τοῦ βάλουν χέρ' κὶ πάλ' σταμάτ'σαν»².

1. Πρόκειται γιὰ Ἑλληνα κατὰ τὸ γένος ἀξιωματικὸ, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Βενετῶν τὸ 1715 πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, γιὰ τὴν ὅποια ἐκστρατεία ἔγραψε λεπτομερὲς ἡμερολόγιο στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα (βλ. Ν. Γ. Πολίτην, Λαογραφία 6 (1917-18), σ. 288 κ.ἐ., στὴ σ. 294 ἡ παράδοσις, καὶ Δ. Η. Μ. Σ. Λοῦκάτου, Β. Οἰκονομίδου, Γλωσσικαὶ καὶ λαογραφικαὶ εἰδήσεις ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Κωνσταντίνου Διοικητοῦ, Εἰς μνήμην Κ. Ι. Ἀμάντου, Ἀθῆναι 1960, σ. 147 κ.ἐξ., ὅπου περισσύτερα γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ ἡμερολογίου, στὴν σ. 158-159, ἀριθ. 3, ἡ παράδοσις στὴν ρουμανικὴ μὲ ἑλληνικὴ μετάφρασιν).

2. Δ. Η. Μ. Σ. Λοῦκάτου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Θεσσαλικά ἄγραφα (7-27 Ἰουλίου 1959), Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (ΕΛΑ) 11-12 (1958-1959), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 304. Ἡ σύνδεσις τῆς οἰκοδομησεως τῆς ἐκκλησίας μὲ τὸ δένδρον αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ Παναγία... ἐπαίρει τὸ καντήλι τῆς καὶ τὸ ἀναβεῖ ἐπάνω σ' αὐτό. Ἡ ἐνοριακὴ ἐπιτροπὴ ἐσέκθησε νὰ κάμῃ τὴν ἐκκλησίαν ἐδῶ, στὴν ἐπιθυμία τῆς Παναγίας» (δ.π.). Συναρφεῖς παραδόσεις περιφέρονται καὶ ἄλλου. Ἔτσι π.χ. γιὰ τὴν Μονὴ Βουλκάνου, ποῦ τιμᾶται ἔτισις ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (βλ. κατωτέρω) ὑπάρχει παράδοσις, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ κηροπλάστη εἰκόνα τῆς Παναγίας ἐμφανίσθηκε ἐπάνω σὲ δένδρον. Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἀποφασίστηκε ἡ ἀνέγερσις τοῦ μοναστηριοῦ στὴ θέσιν ἐκείνην. Ὡς ἀνάφλι τῆς πύλης τοῦ ναοῦ τέθηκε ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου, ἐπάνω στὸν ὁποῖο βρέθηκε ἡ εἰκόνα, τεμάχια δὲ τοῦ ξύλου κόπτονται ἀπὸ τοὺς χριστιανούς καὶ θεωροῦνται ἱερατικά (βλ. Δ. Η. Μ. Σ. Λοῦκάτου, δ.π., σ. 165, ὅπου καὶ οἱ σχετικαὶ βιβλιογραφικαὶ παραπομπές). Καὶ ἡ οἰκοδόμησις τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μηναῖ στὴ Χώρα Λευκάδας συνδέεται μὲ τὴν ὑπαρξὴ στὸν συγκεκριμένον τόπον μεγάλου πλατάνου (βλ. Πανταζῆ Κοντομίχη, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Λευκάδας, Ἀθήνα 1995, σ. 287-288, ἀριθ. 7). Γιὰ συναφεῖς παραδόσεις βλ. Π. Θ. Πορτοῦλα-Ι. Χ. Κοκμοτοῦ, Λαογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ Ἀμυγδαλιᾶς (Πλάσσης), Ἀθήνα 1966, σ. 164. Οἱ διηγήσεις ἀποτελοῦν ἕλλο, διαφορετικὸ, τύπον θρησκευτικῶν παραδόσεων, ποῦ συνδέονται μὲ ἱερά δένδρα καὶ ἀνεγέρσεις ἐκκλησιῶν,

Στὴν Κονιασὴ Ἑλασσόνος «στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ὑπάρχουν δύο θεώρατα δένδρα. Στὸ ἓνα πῆγε ἓνας Τοῦρκος νὰ κόψῃ ἓνα κλωνάρι. Μόλις σήκωσε τὸ τσεκούρι, ἔμεινε ἀκίνητος. Τότε ἔταξε μὲ τὸ νοῦ του ἓνα δαμάλι καὶ ἔτσι ἐκατέβηκε καὶ ἔφυγε... Ἀπὸ τότε κανεὶς δὲν πειράζει τὰ δένδρα αὐτά»³.

«Στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας στὸ Μακάσι (Λευκάδα) βρίσκεται ἓνα μεγάλο πουρνάρι... σὰν μεγάλος πλάτανος. Θερίο πράμα! Τόσο χοντρό, πού ἔχει χίλια χρόνια ζωὴ. Ὅσοι ἐκόψανε κλαριά ἀπ' αὐτὸ νὰ ταῖσουν τὰ ζῶα τους τὸ μετά-νιωσαν, γιατί ὅσα ζῶα ἔφαγαν, ἐφόφησαν τὴν ἴδια ὥρα. Μὰ οὔτε καὶ ὁ ἄγριος ἀέρας τὸ πείραξε ποτέ... Λένε πάντως πὼς ἡ Παναγία δὲν ἀφήνει κανέναν νὰ τὸ γγιάξῃ»⁴.

Μὲ τὴ μονὴ Βουλκάνου τῆς Μεσσηνίας σχετίζονται πολλές παραδόσεις (βλ. ἀνωτέρω), πού κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτη θὰ μπορούσαν νὰ συγχωνευθοῦν σὲ μία, ἀφοῦ ὅλες ἀναφέρονται σὲ τεράστια ἀγριελιά, γιὰ τὴν ὁποία πιστεύεται ὅτι εἶναι δένδρο στοιχειωμένο. Κατὰ σχετικὴ διήγηση, ὁ μοναχὸς Παπουλάκος ἔλεγε ὅτι ἐκεῖ θὰ γίνῃ μεγάλη αἱματοχυσία, ὅταν ἐκδιωχθοῦν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ τώρα ὅσοι περνοῦν ἀπὸ ἐκεῖ τὴν νύχτα δὲν τολμοῦν νὰ ὀμιλήσουν ἀπὸ φόβο μὴ τοὺς πάρῃ τὴν φωνὴ τὸ στοιχεῖο. Ὅσοι ἐπιχείρησαν νὰ τὴν κόψουν ἔπαθαν κακὰ, ὅταν δὲ ὁ Ἱμπραῖμ κατὰ τὴν ἐκστρατεία του στὴν Πελοπόννησο διέταξε νὰ τὴν κατακόψουν ἐνώπιόν του, οἱ δύο Ἀράπηδες στρατιῶτες, οἱ ὁποῖοι ἀνάλαβαν τὸ ἔργο, μόλις ἐπληξάν τὴν ἐλιά μὲ τὰ τσεκούρια των ἔπεσαν λιπόθυμοι. Ὁ Ἱμπραῖμ γεμάτος ὀργὴ ἤθελε νὰ τὴν κάψῃ, ἀλλὰ ἀσθένησε... Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ μὴ τολμώντας νὰ ἐκριζώσῃ τὴν ἀγριελιά ἀφήνει χέρσα μεγάλη ἔκταση γῆς γύρω ἀπὸ αὐτήν⁵.

Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη παράδοση ἀπὸ τὴν Γορτυνία, ἀξῶ ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἶναι μιὰ ρίζα ἀπὸ κοκορίτσα καὶ ὑπάρχει ἡ παράδοση πὼς ὅποιος ἐπιχειρήσει νὰ βγάλῃ τὴ ρίζα τιμωρεῖται. Ἐνας πού πῆγε νὰ τὴ βγάλῃ ἐχτύπησε μὲ τ' ἀξινάρι καθὼς τὴ βαροῦσε τὸ μάτι του καὶ παρὰ τρίχα νὰ βγῇ»⁶.

«Στὴν Ψίθου», χωριὸ τῆς Ρόδου, «ἔχει ἓνα μέρος πού τὸ λέσιν Ἀρτεμη. Ἐκεῖα ἔχει ἓνα μιάλον πεῦκον πού τὸν ἔχουν σὰν ἅγιο δέντρο, γιατί στὸν ἴσκιο του πού κάτω ἔκατσεν ἡ Παναγία. Ἐνας καρβουνιάρης ἐδοκίμασεν νὰ κόψῃ τὸν πεῦκον, μὰ μὲ τὴν

παραδόσεις πού εἶναι γνωστὲς στὸν εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸ ἔθνος (βλ. πρόχειρα Otto Lauffer, Geister im Baum, Forschungen und Fortschritte 11 (1935), σ. 448).

3. Κέντρον Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΚΑ), χφ. 1982, σ. 11 (1952).

4. Π α ν τ α ζ ῆ Κ ο ν τ ο μ ἰ χ η, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Λευκάδας, ἔ.π., σ. 301, ἀριθ. 41.

5. Βλ. Ν. Γ. Πολίτη, Λαογραφικὴ ἐπιθεώρησις τῶν περιοδικῶν δημοσιευμάτων, Λαογραφία 1 (1909), σ. 657-658. Ὁ Πολίτης πιστεύει ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτὲς ἔχουν «πολλὴν σπουδαιότητα».

6. ΚΑ, χφ. 1559, σ. 114 (1930).

πρώτην μανναρκιά έσπασεν τὸ μαννάρινον του κι ἀκόμα φαίνεται ἡ μανναρκιά. Κι ὁ νοικοκύρης τοῦ χωραφικοῦ πρὶν λί(γ)α χρόνια ἤθελε νὰ κόψῃ τὸν πεῦκον, μὰ οἱ χωρικοὶ του (δ)ὲν τὸν ἐφήκασιν, γιατί ἐφοῦνταν νὰ μὴν πάθῃ κακό»⁷.

Σύμφωνα μὲ ἄλλη παραλλαγή ἀπὸ τὴν Ρόδο, ποῦ ἀναφέρεται στὸ μοναστηράκι τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, «ἐκεῖ ὑπῆρχε μιὰ βαλανιδιά καὶ ἐκεῖνος ποῦ ἔκοψε τὸ δένδρο γιὰ νὰ κάνῃ λαδόμυλο ἀπέθανε τὴν τρίτη ἡμέρα»⁸.

Στὴν Κύπρο εἶναι πολὺ γνωστὲς οἱ παραδόσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ἔτσι κοντὰ στὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Σαλαμίνας καὶ μάλιστα σὲ ἀπόσταση λίγων βημάτων ἀπὸ τὴ λεγόμενη φυλακὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ὑπάρχει κήπος ὀλόκληρος ἀπὸ ἄγρια δένδρα, εἶδους ἀκακιῶν, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ἀπὸ τὸν λαὸ ὡς ἱερά καὶ τὰ ὁποῖα εὐλαβοῦνται πολὺ. Οἱ κάτοικοι τῶν κοντινῶν χωριῶν Ἐγκώμης, Ἁγίου Σεργίου καὶ Λιμνῶν θεωροῦν πολὺ μεγάλο ἀμάρτημα νὰ κόψουν ἀπὸ αὐτὰ ἔστω καὶ μικρὸ κλωνάρι. Ἀναφέρονται ἐπεισόδια Ἑλλήνων χωρικῶν καὶ συνηθέστερα Τούρκων, ποῦ τιμωρήθηκαν μὲ βαρῦτατες ἀσθένειες ἢ παθήσεις σημαντικὲς, ἐπειδὴ ἀπέκοψαν κάποιο κλῶνο τοῦ δένδρου⁹.

Σύμφωνα μὲ ἄλλες παραλλαγές, «ὅταν κάποια γυναίκα ἔκοψε κλωνιά καὶ κορμούς ἀπὸ τὰ δένδρα αὐτά, γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὴν μπουγάδα τῆς, προσεβλήθη ἀπὸ κάποιον ἄγνωστο ἀσθένεια καὶ σὲ λίγες μέρες πέθανε. Λέγεται ἐπίσης πῶς ὅταν κάποιος ἄλλος χωρικός τῆς περιοχῆς πῆγε νὰ ξυλευθῇ ἀπὸ τὰ ἴδια δένδρα, τὰ σουβλερά τους ἀγκάθια μπῆκαν καὶ στὰ δύο του μάτια καὶ τὸν τύφλωσαν»¹⁰.

Στὸ χωριὸ Καραπαναγιώτης στὴν Μαραθάσα βρίσκεται παλιὰ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Θεοσεκέαστης καὶ «εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ὑπάρχει μεγαλοπρεπῆς δρῦς, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἱερά, κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ ἐγγίσῃ οὔτε ἓνα φύλλον ἀπὸ ἐπάνω τῆς, διότι ἀνήκει εἰς τὴν χάριν τῆς Παναγιᾶς. Ὑπάρχει ἡ ἰδέα ὅτι ὁ παραβάτης θὰ τιμωρηθῇ ἀφεύκτως εἴτε μὲ ἄμεσον ἀσθένειαν ἢ ἄλλο τι ἀτύχημα»¹¹.

Τὸ δένδρο αὐτὸ κατ' ἄλλους εἶναι ἡ περνια τῆς Θεοσεκέαστης, τὸ βοτανικὸ του ὄνομα εἶναι δρῦς ἢ κοκκοφόρος, ἡ ἡλικία του ἔχει ὑπολογισθῇ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς ὅτι ξεπερνᾷ τὰ 700 χρόνια καὶ θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ καὶ πιὸ μεγάλων διαστάσεων δένδρα περνιαῖς, ποῦ ὑπάρχουν στὴν Κύπρο. Ἀναφέρεται σχετικὰ ὅτι κάποιος ἀνέβηκε νὰ κόψῃ κλαδιὰ μὲ φύλλα γιὰ νὰ τὰ δώσῃ στὰ ζῶα του ἀλλὰ τελικὰ

7. Ἁ ν. Γ. Β ρ ὄ ν τ η, Ροδιακά 1, 1939, σ. 44.

8. Ροδιακὸν Ἡμερολόγιον 2, 1930, σ. 130.

9. Λαογραφία 8 (1925), σ. 575 (Χρ. Παντελίδης).

10. Ἁ ν θ. Π α ν α ρ ἔ τ ο υ, Ἡ δεινρολατρεία ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερᾶ, Λευκωσία 1979, σ. 12-13.

11. Ἰ σ μ ἡ ν η ς Κ. Χ α τ ζ η κ ὡ σ τ α, Ἡ Κύπρος καὶ ἡ ζωὴ τῆς, Λονδίνον 1943, σ. 71.

Έχασε τὸ κλαδευτήρι του καὶ ἔτσι ἐγκατέλειψε τὴν προσπάθειά του, ἀφοῦ προηγουμένως σκέφθηκε ὅτι αὐτὸ ἔγινε μὲ θέληση τῆς Παναγίας. Περιφέρεται ἀκόμη ἡ πληροφορία, πού ἀπὸ μερικοὺς θεωρεῖται ἀπόλυτα ἀληθινῆ, ὅτι διδάσκαλος, στὴν ἐπιδίωξή του νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς μαθητὰς του ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσα πρόληψη, ἔκοψε τὸ 1934 ὁ ἴδιος μερικοὺς κλάδους ἀπὸ τὸ δένδρο, τοὺς ὁποίους ἔκαιψε μὲ ἄλλα ξύλα στὸ τζάκι του. Στὸ ἴδιο ὅμως τζάκι πού καίγονταν τὰ ξύλα κάηκε καὶ τὸ παιδί τοῦ δασκάλου, τὸ ὅποιο τελικὰ ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐγκαύματα ἀπέθανε. Τὸ 1925 Τοῦρκος ἔκοψε ἀπὸ τὴν περنيὰ μερικοὺς κλάδους, ὁ ἴδιος ὅμως καὶ ἡ οἰκογένειά του ἀδιαθέτησαν αἰφνιδίως. Οἱ ἀσθενεῖς θεραπεύθηκαν, ἀφοῦ ὁ Τοῦρκος ἐδῶρισε στὴν ἐκκλησιά μιὰ καμπάνα, τὴν ὁποίαν ἔχουν τώρα ἀναρτήσει ἐπάνω στὴν περنيὰ¹².

Στὸν Πάνω Ἀμίαντον πλησίον ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μάμαντος εὐρίσκεται μιὰ Λατσιὰ (Δρυὺς ἢ Κληθρόφυλλος) μεγάλη ὡς δένδρον... κεῖται ἐπὶ ἐνὸς βράχου... Τόσον ὁ βράχος ὅσον καὶ ἡ λατσιὰ θεωροῦνται ἱερά, οἱ δὲ κάτοικοι πολὺ προσέχουν ὅπως κανεῖς μὴ κόψῃ φύλλον ἐκ τοῦ δένδρου αὐτοῦ»¹³.

Βόρεια τοῦ χωριοῦ Ἄγιος Ἀθανάσιος Λεμεσοῦ ὑπάρχουν τὰ ἐρείπια τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σφαλαντζιώτισσας. Πλησίον τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει αἰωνόβια κитρομηλιά, πού θεωρεῖται ἱερὴ καὶ κανεῖς δὲν τολμᾷ νὰ τὴν βλάψῃ»¹⁴.

Πικραμυγδαλιὲς πού ἀνήκουν στὸ μοναστήρι τοῦ Κύκκου ἀποκαλοῦνται «δένδρα τῆς Παναγίας», θεωροῦνται ἱερά καὶ ὡς ἱερά προφυλάσσονται ἀπὸ καταστροφὴ ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων¹⁵.

Στὴν περιοχὴ Πάφου ὑπάρχει συκιά πού σχετίζεται μὲ τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Ἀρκιᾶς καὶ θαῦμα τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Ἡ συκιά θεωρεῖται ἱερὸ δένδρο, πού σέβονται καὶ προφυλάσσουν οἱ Χριστιανοί¹⁶.

Στὸ χωριὸ Διερώνα, στὸ μέρος ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχε ἡ ἐκκλησιά τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου, ὑπάρχει τώρα μιὰ ὑπέργηρη τρεμιδιά, πού στὴ βάση τοῦ κορμοῦ της διατηρεῖται πάντοτε ἀναμμένο ἓνα κανδήλι. Τὸ δένδρο θεωρεῖται ἱερὸ καὶ τυγχάνει σεβασμοῦ καὶ προστασίας¹⁷.

Στὸ ἴδιο χωριὸ καὶ στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας Ἀρχαγγέλου ὑπάρχει αἰωνό-

12. Ἀνθ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ἔ.π., σ. 37-40.

13. Ἰσμήνης Κ. Χατζηκώστα, Ἡ Κύπρος κι ἡ ζωὴ της, ἔ.π.

14. Ἀνθ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ἔ.π., σ. 17.

15. Ἀνθ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ἔ.π., σ. 20-21. Πρβλ. Ἀνδρέου Χ. Ρουσουνίδου, Δένδρα στὴν Ἑλληνικὴ λαογραφία μὲ εἰδικὴ ἀναφορὰ στὴν Κύπρο, Λευκωσία 1988, σ. 20.

16. Ἀνθ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ἔ.π., σ. 21.

17. Ἀνθ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ἔ.π., σ. 24.

βια τρεμιθιά. Τὸ δένδρο θεωρεῖται ἱερὸ καὶ κανένας δὲν τολμᾷ νὰ τὸ ἀγγίξῃ, ἐπειδὴ πιστεύεται ὅτι ὅποιος τὸ ἀγγίξει θὰ πάθῃ μεγάλο κακό¹⁸.

Στὸ χωριὸ Κακοπετριά ὑπάρχει ἐξωκκλήσι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μὲ σχετικὸ ἁγίασμα καὶ αἰωνόβιες τρεμιθιές. Πιστεύεται ὅτι ἀσθενεῖ ὅποιος τολμήσῃ νὰ κόψῃ κλαδιὰ ἀπὸ τὰ δένδρα τοῦ Ἁγίου ἀλλὰ καὶ νὰ κόψῃ καὶ νὰ φάῃ ὄριμα τρεμιθια¹⁹.

Πλησίον τοῦ χωριοῦ Ἀκανθοῦ ὑπάρχει παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Μικάλλου μὲ ἁγίασμα. Ἐκεῖ βρίσκεται μιὰ μεγάλων διαστάσεων μονόκορφη μερσιλιά. Θεωρεῖται πολὺ κακὸς οἰωνὸς γιὰ μεγάλα κακὰ γιὰ ὅποιον κόψῃ ἔστω καὶ ἓνα κλαδί ἀπὸ τὸ δένδρο²⁰.

Στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Μάντρες τῆς ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου βρίσκεται μοναστήρι ἀφιερωμένο στὴν Παναγία τοῦ Τοχλιοῦ. Στὸ βόρειο μέρος τοῦ μοναστηριοῦ... ὑψώνεται περήφανο ἓνα αἰωνόβιο κυπαρίσσι μὲ περιφέρεια κορμοῦ, σὲ ὕψος στήθους, κάπου 15 πόδια καὶ ὕψος περίπου 90 πόδια. Ὅταν κάποτε ξυλοκόποι δοκίμασαν νὰ τὸ κόψουν, ἀκούσθηκε τρομερὸς γογγυσμὸς ἀπὸ τὴν πληγὴ τοῦ τσεκουριοῦ καὶ ἔτρεξε ἄφθονο αἷμα. Αὐτὸ ἐξανάγκασε τοὺς ξυλοκόπους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν προσπάθειά των²¹.

Ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ Ἄνω Πύργος ὑπάρχουν ἐρείπια ἐξωκκλησιοῦ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, ἔπου δύο αἰωνόβια πεῦκα. Κάποιος ξυλοκόπος ποὺ ἔκοψε τὸ ἓνα, ἀρρώστησε σοβαρὰ καὶ παρέμεινε παράλυτος. Θεραπεύτηκε ἀφοῦ μετάνοισε²².

Στὸ χωριὸ Κάθηκα τῆς τοποθεσίας Κορώνη ὑπάρχει παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἐκεῖ βρίσκεται μεγάλο κυπαρίσσι, τὸ κυπαρίσσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Χωρικὸς ποὺ κόβει ξύλα ἀπὸ τὸ κυπαρίσσι καὶ τὰ μεταφέρει στὸ σπίτι του τὰ ἐπιστρέφει ἔπειτα ἀπὸ παρέμβαση τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἐμφανίζεται μπροστὰ του ὑπὸ μορφή γέρου. Σύμφωνα μὲ ἄλλη παραλλαγή μιὰ ἀπὸ τίς αἴγες βοσκοῦ τῆς περιοχῆς ἔφαγε ἀπὸ τὰ κλαδιὰ τοῦ κυπαρισιοῦ καὶ μεταμορφώθηκε σὲ κλαδιὰ. Ὅπως θρυλεῖται, φαίνεται ἢ μορφή τῆς αἴγας ἀνάμεσα στὰ κλαδιὰ τοῦ δένδρου μέχρι σήμερα²³.

Στὸ χωριὸ Τύμπου ὑπάρχει μιὰ «παλλουερή», περιοχὴ ἀπὸ θάμνους παλλούρας (παλιώρος ὁ ἀκανθώδης), ποὺ εἶναι γνωστὴ ὡς «ἡ παλλούρα τῆς Ἁγίας Μαρίας», ἐπειδὴ πιστεύεται ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει ναὸς τῆς Ἁγίας Μαρίας καὶ ἁγίασμα. Ἡ παλλούρα αὕτη θεωρεῖται ἱερὴ καὶ κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ τὴν κόψῃ ἢ νὰ τὴν κατα-

18. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δειρολατρεία, ἔ.π., σ. 25, πρβλ. καὶ σ. 26.

19. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δειρολατρεία, ἔ.π., σ. 29.

20. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δειρολατρεία, ἔ.π., σ. 29.

21. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δειρολατρεία, ἔ.π., σ. 32.

22. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δειρολατρεία, ἔ.π., σ. 34-35.

23. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δειρολατρεία, ἔ.π., σ. 44.

στρέψη. Κάποιος εργάτης ανέλαβε να ξεριζώση την παλλουλερή αλλά ξεπετάχτηκε από το χώμα ένα μεγάλο μαύρο φίδι, που τον εξανάγκασε να εγκαταλείψη την προσπάθεια²⁴. Σύμφωνα με άλλη παραλλαγή, αν συμβη οι προσερχόμενοι στην παλλούρα, όπου τώρα ναόςκος της Ἁγίας Βαρβάρας, για προσευχή να συναντήσουν μαύρο φίδι, αντιμετωπίζουν το θέμα ως χαρμόσυνο γεγονός ταυτίζοντάς το με την ίδια την Ἁγία²⁵.

Θαμνώδες δένδρο (άντρουκλος) πλησίον του χωριού Κελλάκι (άντρουκλος της Παναγίας του Κελλακίου) θεωρείται ιερό και άπρόσιτο, επειδή πιστεύεται ότι στην κουφάλα του κατοικεί τεράστιος όφης-φύλακας. Οί κάτοικοι δὲν τολμοῦν ούτε ξερά κλαδιά να μαζέψουν από τὸν άντρουκλο²⁶.

Στην περιοχή του χωριού Σαλαμιού υπάρχει παρεκκλήσι, που είναι γνωστό ως παρεκκλήσι της Παναγίας της Καρπερής (που φέρνει εὐφορία τῶν καρπῶν της γῆς), ἢ της Βροχερής, που είναι για τις βροχές. Κοντά στο παρεκκλήσι ὑπῆρχαν ἄλλοτε 4 τεραστίων διαστάσεων δρύες, σήμερα υπάρχουν μόνο 2, με περιφέρεια κορμού 20 πόδια και ἡλικία μερικῶν αἰώνων. Πρὶν ἀπὸ 100 χρόνια κάποιος Χατζηγγιάννης ἔκοψε δύο ἀπὸ τὰ δένδρα αὐτά. Ἐπιστρέφοντας συνάντησε δύο μεγάλα φίδια και σὲ λίγο πληροφορήθηκε πὼς τὰ δύο του παιδιὰ πέθαναν σὲ κάποιο δυστύχημα²⁷.

Ἄσχι δὲ μόνο δένδρα μεγάλα, παλαιὰ κλπ., που κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο συνδέονται με ἐκκλησίες, μοναστήρια και Ἁγίους θεωροῦνται ιερά ἄλλὰ σὲ σπάνιες περιπτώσεις και θάμνοι με τὴν παραπάνω ιδιότητα²⁸.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τις τελευταῖες σπάνιες περιπτώσεις και τὸν τρόπο τιμωρίας τῶν τελικῶς ἱεροσύλων, κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα ὄλων τῶν ἀνωτέρω παραδόσεων είναι ὅτι ἔχομε νὰ κάμωμε με μεγάλοπρεπα δένδρα, ἰδίως παλαιὰ, που βρίσκονται πλησίον ἐκκλησίας, συνδέονται ἄρα με αὐτὴ και κατ' ἀκολουθίαν νομίζονται ιερά, τὰ ὅποια θρησκευτικός φόβος προφυλάσσει ἀπὸ τοῦ νὰ κοποῦν ἢ ὅπωςδῆποτε νὰ βλαβοῦν. Ὅσες φορές ἐπιχειρεῖται τὸ τελευταῖο ἐπέρχεται ἡ τιμωρία.

Οί παραδόσεις αὐτὲς παραπέμπουν σὲ παλαιότερα χρόνια και μάλιστα σὲ μιὰ

24. Ἄ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 15.

25. Ἄ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 16.

26. Ἄ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 25.

27. Ἄ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 41.

28. Ἄ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 13, 14, 30. Ἄς σημειωθῇ ὅτι ἡ παρουσιαζομένη εὐρύτητα της διαδόσεως τῶν παραδόσεων στὸν Κυπριακὸ χώρο ὀφείλεται στοῦ ὅτι τὸ σχετικὸ ὕλικὸ ἀναζητήθηκε συστηματικώτερα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀνάλογη ἐρευνα στὸν ὑπόλοιπο Ἑλληνικὸν χώρο και μάλιστα μέσῳ σχετικῶ ἐρωτηματολογίου θὰ ἀπεδεικνύει ὅτι και στὸν χώρο αὐτὸν οί παραδόσεις εἶναι πολὺ διαδεδομένες.

άσφαη και άόριστη είδηση για ιερά δένδρα, που παραδίδεται στα βυζαντινά Γεωπονικά, ένα σύγγραμμα του 10ου αιώνα, που αποδίδεται στον Κασσιανό Βάσσο, το όποιο όμως αποτελεί συμπύλημα προγενεστέρων σχετικῶν έργων τῆς έλληνορωμαϊκῆς περιόδου. Στο σχετικό κεφάλαιο του έργου αυτού με τὸν τίτλο «περὶ τοῦ ἐν τῷ ἀγρῷ ἐπιτρόπου ἢ οἰκονόμου», που αποδίδεται στὸν συγγραφέα Φλωρεντῖνο, ἀναφέρεται μεταξύ τῶν καθηκόντων ἐκείνου που ἔχει τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ἀγροῦ «μη δένδρα καθιερωμένα ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον καθυβρίζων»²⁹.

Ἡ είδηση αὐτὴ κινεῖται βέβαια, ὅπως ὑπαινίχθηκα, στὴν ἀοριστία, ἀφοῦ λείπουν οἱ σχετικὲς λεπτομέρειες, δὲν πρέπει όμως νὰ ὑπάρχη ἀμφιβολία ὅτι τὰ καθιερωμένα δένδρα, στὰ ὅποια ἀναφέρεται, εἶναι τὰ θεωρούμενα ιερά δένδρα, ὅπως ἔχουν περιγραφῆ παραπάνω, τὰ ὅποια πρέπει κανεὶς νὰ σέβεται καὶ νὰ ὑπολήπτεται «μη ἐνυβρίζων» αὐτά.

Τὸ ἐρώτημα που γεννᾶται εἶναι ἂν ὁ θρησκευτικὸς αὐτὸς φόβος εἶναι στοιχεῖο πρωτογενές. Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀρνητικὴ, κατὰ τὴν δική μου τουλάχιστον πεποίθηση, καὶ ὄχι μόνον, καὶ αὐτὸ ἐπειδὴ ἀνὰ τὸν Ἑλληνικὸ χῶρο ἀλλὰ καὶ τὸν εὐρύτερο Εὐρωπαϊκὸ περιφέρονται πολλὲς παραδόσεις, νεώτερες καὶ παλαιότερες, ἀπὸ τίς ὁποῖες φαίνεται ὅτι ὄχι φόβος θρησκευτικὸς ἀλλὰ φόβος δεισιδαιμόνων εἶναι ἐκεῖνος που ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία δημιουργίας των³⁰. Ἔτσι κατὰ χαρακτηριστικὴ παράδοση ἀπὸ τὴν Κοζάνη: «τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθωνται πολλὴν ὥρα ἀπὸ κάτω σ' αὐτά, ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἥσκιο των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ ἔταν κόβουν κανένα ἀπὸ αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἴδουν πὼς γέρνει νὰ πέση, πέφτουν μπρούμυτα κατὰ γῆς καὶ δὲν βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐνοήση ἢ ψυχὴ τοῦ δένδρου ἔταν θὰ βγαίνει, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγανακτισμένη τοὺς λαβῶση. Καὶ στὸν κορμὸ στὴ μέση ἔταν τὸν κόψουν βάνουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδιστῆ νὰ μὴν ἐβγη με ὄρμη ἢ ψυχὴ τοῦ δένδρου· τί ἀλλιῶς θὰ τοὺς κάμη κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοφομεσιάση καὶ θὰ ἔχουν πόνους δυνατοὺς στὴ μέση»³¹.

Σύμφωνα με ἄλλη παράδοση ἀπὸ τὰ Τρίκαλα Κορινθίας, «πολλὰ δένδρα θεριακωμένα καὶ μοναχικά εἶναι στοιχειωμένα, καὶ τὰ φυλᾶνε τὸ καθένα τὸ στοιχεῖο του,

29. Γεωπ. 2, 44, 1-2.

30. Πρβλ. τὴν παρατήρηση τοῦ Ν. Γ. Πολίτη γιὰ τὴν παράδοση που ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Κωνσταντινίου Διοικητῆ (δ.π., σ. 293-294), κατὰ τὴν ὁποία ἡ παράδοση αὐτὴ «ἔχει μὲν προσλάβῃ θρησκευτικὴν χροιάν, ἐν τῇ διατυπώσει, ὑπὸ τὴν ὁποίαν παρουσιάζεται, ἀλλὰ προδήλως ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν περὶ στοιχειωμένων δένδρων, τὰ ὅποια ὁ ἐκρίζων ἢ τέμνων θηρσκει».

31. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, 1904, σ. 177-178, ἀριθ. 324.

γι' αυτό κανείς δὲν κοιτάει νὰ τὰ πειράξῃ. Καὶ γνωρίζεται εὐκολὰ ποῖο δέντρο στοιχειώνει, γιατί πρόωρα μεγαλώνει καὶ δυναμώνει πολὺ...»³².

Στὴν Ἀλωνίσταινα Μαντινείας αὐτῆς Μηλιάς τὸν κάμπο... ἦτανε νιὰ ἐτιὰ. Ὁ συχωρεμένος ὁ Δημητράς, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γιανναρά ἀπὸ τοῦ Σιέχη, ἀνέβηκ' ἓνα μεσημέρι νὰ κόψῃ κλάρες, νὰν τίς πᾶῃ στὸ σπίτι του νὰ μαυροπλύνουνε. Ἦτανε μοναχός, κ' ἐκεῖ πῶκοψε δυὸ τρεῖς κλάρες, ἀκούει καὶ σειάται ἢ ἐτιὰ καὶ σκούζει. "Ὦχ! ἐγὼ εἶμαι ἢ ἐτιὰ' γιατί μὲ κόβεις; βάνε στὴ στιγμή τοὺς κλώνους στὴ θέση τους". Ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε πού ἀκούσε νὰ μιλάῃ τὸ δέντρο, κ' ἐκατέβηκε λιγοθυμισμένος. Σὲ τρεῖς ἡμέρες ἐπέθανε, κι ἄφηκε τὴν κακομοῖρα τὴ γυναῖκα του μ' ἑφτά παιδιά»³³.

Στὴν Σάμο διηγοῦνται ὅτι «εἰς τὸ χωριὸ τῆς Λέκας εὐρίσκονται πολλὰ πλατάνια, μεγάλα καὶ φουντωτά, ἀλλὰ κανείς δὲν τολμᾷ νὰ βάλῃ ἐπάνω τους πελέκι ἢ πρίο-νι. Μιὰ φορὰ ἠθέλησε ἓνας γεωργὸς νὰ κόψῃ ἓν' ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλατάνια, ἀλλὰ τὸ στοιχειὸ τοῦ δένδρου τὸν ἐσκότωσε»³⁴.

Ὁ ἴδιος ἔχω καταγράψει καὶ δημοσιεύσει παράδοση ἀπὸ τὴν Ἀμοργὸ Κυκλάδων, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἓνας ἱερέας, ἰδιοκτῆτης κτήματος, στὸ μέσο τοῦ ὁποίου βρίσκεται μοναδικὸ παλαιὸ δένδρο τοῦ ὁποίου διατηροῦνται μόνο ὁ κορμὸς καὶ μερικὰ ξερὰ κλαδιά, φοβᾶται νὰ τὸ ἐκριζώσῃ, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ τοὺς συντοπιῆτες του θεωρεῖται στοιχειωμένο»³⁵.

Γενικά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ν. Γ. Πολίτης, εἶναι πανελλήνια ἡ δοξασία ὅτι αὐτὸς πού ἐκριζώνει ἢ κόβει παλαιὰ καὶ μεγάλα δένδρα πεθαίνει, ἐπειδὴ εἶναι στοιχειωμένα. Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα ἔχουν ψυχὴ, ἢ ὁποία, ὅπως πιστεύεται, ἐνοικεῖ μέσα σὲ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ καὶ συνδέεται μὲ τὴν ζωὴ του. Ἡ ψυχὴ αὐτὴ ἔχει τὴν δύναμη νὰ βλάπτῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὑπάρχουν καὶ πολλὲς παραλλαγές, ὅπως ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ δένδρου εἶναι αὐτοτελὲς ὑπερφυσικὸ ὄν, πού ἐνοικεῖ στὸ δένδρο καὶ ἐμφανίζεται πλησίον του, ὅτι τὸ στοιχειὸ τοῦ δένδρου δὲν συνυπῆρχε ἀνάκαθεν μὲ τὸ δένδρο, ἀλλὰ ἡ συνυπαρξὴ του εἶναι περιστασιακὴ κ.ἄ. Γενικά τὸ στοιχειὸ τοῦ δένδρου ἢ ἡ ψυχὴ του πιστεύεται ὅτι τιμωρεῖ ὅποιον ἀποπειρᾶται νὰ βλάψῃ τὸ δένδρο, πρὸς ἐξουδετέρωση

32. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, ὁ.π., σ. 178, ἀρ. 325.

33. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, ὁ.π., σ. 178-179, ἀριθ. 326.

34. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, 1, ὁ.π., σ. 177, ἀριθ. 323.

35. Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Λογογραφικὰ τόμ. Β', Ποικίλα, Ἀθήνα 1992, σ. 107. Βλ. καὶ Κλ. χρ. 2342, σ. 270 (Νάξος, Κοιμακὴ 1960). Γιὰ στοιχεῖα δένδρων κάνουν λόγο καὶ ἄλλες παραδόσεις πού δημοσιεύει ὁ Ν. Γ. Πολίτης (Παραδόσεις 1, ὁ.π., ἀριθ. 491, 529, 530, 531, 532, 533 καὶ 535).

δὲ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου προσπαθοῦν οἱ ἄνθρωποι κατὰ Ἑλληνικὴ καὶ παγκόσμια ἀντίληψη νὰ χρησιμοποιοῦσιν μαγικά καὶ ἄλλα μέσα³⁶.

Ἄς σημειωθῆ ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτὲς μὲ τὸ πολὺ ἐντυπωσιακὸ τῶν περιεχομένου εἶναι γνωστὲς καὶ μὲ μορφὴ λογοτεχνικὴ, σὲ παλαιότερα λογοτεχνικὰ κείμενα.

Τὸ λογοτεχνικὸ βέβαια ἔργο κινεῖται σὲ ἄλλον χῶρο καὶ ἐξυπηρετεῖ ἄλλους σκοποὺς μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται σὲ σχέση μὲ τὴν ἀξιοπιστία τῆς παραδόσεως. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι στὴν προκειμένη ἰδίως περίπτωση δὲν μπορεῖ κανεὶς πολὺ εὐκολὰ νὰ διακρίνῃ τὴν παράδοση, ποὺ ὑπόκειται ὡς βάση τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ συγγραφέα. Παραθέτω δύο σχετικὲς παραδόσεις τῶν Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη καὶ Ζαχαρία Παπαντωνίου ἀντίστοιχα, μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια τῶν συγγραφέων.

Τὸ δένδρο, κατὰ τὸν Παπαδιαμάντη, ἦταν «μεμονωμένον, πελώριον, μία βασιλικὴ δρῦς... μεγαλοπρεπές...» μὲ κορμὸ, «ὅστις θὰ ἦταν ἀγκάλιασμα διὰ πέντε παιδιὰ ὡς ἐμέ...», τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται σ' αὐτὸν γιὰ νὰ τοῦ πῆ: «Εἰπέ νὰ μοῦ φεισθοῦν νὰ μὴ μὲ κόψουν... διὰ νὰ μὴν κάμω ἀκουσίως κακόν. Δὲν εἶμ' ἐγὼ νόμφη ἀθάνατος· θὰ ζήσω ὅσον αὐτὸ τὸ δένδρον». Παρὰ τὴν προειδοποίησιν, τὸν πληροφορεῖ κάποτε «μία γραῖα» ὅτι «ὁ σχωρεμένος ὁ Βαργένης τὸ ἔκοψε... μὰ κ' ἐκεῖνος δὲν εἶχε κάμει νισάρι μὲ τὸ τσεκούρι του· ὅλο θεόρατα δένδρα, τόσα σημαδιακά πράματα.. Σὰν τὸ 'κοψε κ' ὕστερα, δὲν εἶδε χαῖρι καὶ προκοπή. Ἄρρωσθησε, καὶ σὲ λίγες μέρες πέθανε... Τὸ Μεγάλον Δένδρον ἦτον στοιχειωμένον»³⁷.

Κατὰ τὸν Παπαντωνίου «Ἦταν ἓνας πεῦκος! μὰ τί πεῦκος! Ἐκρουε τὰ οὐράνια, ποὺ λέει ὁ λόγος... Ἄπο κάτω μποροῦσε νὰ σταθῆ ἓνα κοπάδι... Λένε, πὼς μέσα στὸ κορμί του κοιμόταν μιά νεράιδα... Μεγαλύτερος πεῦκος δὲν φάνηκε ποθενά... Ὡσπου ἤρθε μιά χρονιά ὁ Γιάννης ἀπὸ τὸ Πουρνάρι καὶ τὸν πελέχησε μὲ τὸ τσεκούρι γιὰ ρετσίνι... Ὁ Γιάννης ἄρχισε νὰ μετρᾷ τὰ κούτσουρα, ποὺ θὰ εἶχε, ἂν τὸν ἔκοβε ὀλότελα. Τὴν τρίτην χρονιά τὸν γκρέμισε... Ὁ πεῦκος, λένε, τὴν ὥρα ποὺ ἔπεφτε, τὸν κα-

36. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 2, 1904, σ. 916 κ.ἑξ.

Στὴν Γορτυνία «ἄμα οἱ πρωινάδες κόψουν κανὰ δέντρο, ἀμέσως, ἀφοῦ πῆσιν κάτω τὸ δέντρο, πρῶτη τους δουλειὰ εἶναι νὰ βάλλουν ἀπάνω στὸ κομμένο δέντρο μιά πέτρα, γιὰ τὸ στοιχεῖο θυμάνει πὸ κόψανε τὸ κλαρί, καὶ ὅποιον πρωτοεῦρη μπροστά του θάν τὸν φάη, ἢ ἂν δὲν εὕρῃ κανέναν, θὰ φάη ἐκεῖνον ποὺ τὸ 'κοβε, καὶ ἄμα βρισκίει λιθάρι ἀπάνω, τότε τρώει τὸ λιθάρι, ἀφοῦ πεταχτῆ ἀπὸ τὸν κομμένον κορμὸ τὴν οὐλοπρῶτη βολὰ» (Νικ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, σ. 280, πρβλ. Στίλβωνος Π. Κυριακίδου, Ἡ λουδορία, λαϊκὴ παράδοσις περὶ τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ, Λαογραφία 7 (1923), σ. 270).

37. Βλ. Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Ὑπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν, Ἄπαντα Γ', σ. 327 - 331 (κριτικὴ ἔκδοσις Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἀθήνα 1989).

ταράστηκε. Καί σάν είχε την κατάρα τοῦ πεύκου, δὲν μπορούσε ὁ Γιάννης νὰ βγῆ ποτὲ ἀπὸ τὸν κάμπο. Γιατὶ τὰ δέντρα, βλέποντάς τον, περπατοῦσαν κι ἔφευγαν. Κι ὁ λόγος ἔλο τραβοῦσε μακριά. Κι ὁ Γιάννης ἔλο ἀπόμεινε στὰ ξερολίβαδα... Κι ὁ Γιάννης περπατοῦσε κι ἦταν πάντα στὸν ἴδιο τόπο. "Ὡσπου σωριάστηκε. Καί τοῦ ἔβγαλαν κι ἓνα τραγοῦδι, πού λέει ὅλη αὐτὴ τὴν ἱστορία. "Ἐχει καὶ σκοπό. Μὰ ὅσο γιὰ τὰ λόγια, ἐγὼ δὲν τὰ ξέρω" στὰ χαρτιά θὰ τὰ βρῆτε· γιατί πέρασε στὰ χαρτιά αὐτὴ ἡ ἱστορία»³⁸.

Ἀπὸ ὅσα ἐξετέθησαν παραπάνω φαίνεται σαφῶς ὅτι ὁ θρησκευτικὸς φόβος εἶναι, ὅπως ἦδη ἐσημείωσα, ὑστερογενὲς προσαρμογὴ σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν εὐρύτατα διαδεδομένον δεισιδαίμονα φόβο καὶ τὴν συνδεδεμένη μὲ αὐτὸν πίστη γιὰ τὸ στοιχειὸ ἢ τὴν ψυχὴ τῶν δένδρων, πού εἶναι ἀναμφισβήτητα πρωτογενῆ. "Ὅτι αὐτὸ ἰσχύει φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα, ὅπου ἡ δεισιδαίμων ἀντίληψη περὶ ὑπάρξεως δένδρων νομιζόμενων ἱερῶν, δηλ. δένδρων στὰ ὅποια ἐνοικεῖ στοιχειὸ ἢ ψυχὴ, καταπολεμεῖται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἁγίους, προκειμένου οἱ πιστοὶ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν δαιμονικὴ πρόληψη. Μέχρι τώρα εἶναι γνωστὰ λίγα ἀγιολογικὰ κείμενα, στὰ ὅποια περιλαμβάνονται καὶ ὅσα ἄλλα κείμενα τὰ παρακολουθοῦν, πού ἐντοπίζονται κυρίως στὸν χῶρο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται ὁ βίος τοῦ Ἁγίου Ὑπατίου, Ἁγίου καταγομένου ἀπὸ τὴν Φρυγία, πού ἐζήσε κατὰ τὰ ἔτη 366-446. Τὸν βίο συνέγραψε ὁ μαθητὴς του Καλλίνικος καὶ παραδίδεται ἀπὸ κώδικες τοῦ 10ου αἰ. κ.ἐξ. Κατὰ τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ βίου, ὅταν ὁ Ἁγιος Ὑπάτιος καὶ ἡ συνοδεία του, κατευθυνόμενοι σὲ ἓνα μοναστήρι, ἔφθασαν στὴν Θράκη, *«ἠὐλίσθησαν ἐν ᾧ κατελήφθησαν ὄρει. Ἐν δὲ τῷ ἐνὶ μέρει δασὺ ἦν τὸ ὄρος ἀπὸ τῶν δένδρων, καὶ φοβερὸς ἦν ὁ τόπος ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀλιζομένων»*. Τελικὰ *«ἤκουον ψόφους ἐν τοῖς δένδροις φεγγόντων τῶν δαιμόνων»*³⁹.

38. Βλ. Ζαχ. Παπαντωνίου, *Τὰ ψηλά βουνά* (βιβλιόπ. Ἐστίας), σ. 103-104. Στίς σ. 105-108 ποίημα τοῦ ἴδιου, ἀναφερόμενο στὴν ἴδια παράδοση μὲ τίτλο «Ἡ κατάρα τοῦ πεύκου». Σύντομο ποίημα μὲ ὑπαινιγμὸ στὴν σχετικὴ παράδοση ἔχει συνθέσει καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Χατζόπουλος. Στίς δύο πρῶτες τετράστιχες στροφές του γίνεται λόγος συγκεκριμένα γιὰ τὴν ἀλυγερὴ Ἀμαδρυάδα πού *"μαζὶ μὲ τὴ θεόρατη βελανιδιά μοῖρα κακὴ τὴν ἔσυρε / στοῦ χάρου τὸ κρεβάτι"* (Κωνσταντῖνου Χατζόπουλου, *Τὰ ποίηματα*, Ἀθήνα 1992 σ. 118-119 [Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἰδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γιώργος Βελουδῆς], πρβλ. καὶ Ρένος Ζαμάρου, Ἵπὸ τὴν Βασιλικὴν Δρῦν τοῦ Παπαδιαμάντη, Δύο ὑπερρεαλιστικὲς ἐκδοχὲς στὸν Ἐμπειρικο καὶ στὸν Ἐγγονόπουλο, *Γράμματα καὶ τέχνες* 72 [1994], σ. 31-34).

39. Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ὑπατίου τοῦ ἐν Ρουφινιαναῖς 2, 1 (ἐκδ. G. J. M. Bartelink, Paris 1971, Sources Chrétiennes 177, σ. 76). Τὸ κείμενο ἐκδίδεται κριτικὰ μὲ ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγή καὶ σημειώσεις πού ἀναφέρονται στὸν συγγραφεὴ Καλλίνικο, στὸν χρόνο συνθέσεως τοῦ βίου, στὰ ἀγιολογικὰ του δεδομένα, σὴ γλῶσσα κ.ἄ.π.

Ἡ διατύπωση αὐτὴ τῆς εἰδήσεως, ὅπως γίνεται, εἶναι μᾶλλον ἀόριστη καὶ ἔτσι ἀπολύτως κρινομένη θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξη κανεὶς ὅτι ἀπηχεῖ ἓνα ἐπεισόδιο τῆς παλαιᾶς μάλιστα μοναστικῆς ζωῆς, ὅπου ὁ Ἅγιος κατὰ ἓνα τρόπο σχεδὸν τυπικὸ βρίσκεται συχνὰ ἀντιμέτωπος μὲ τοὺς δαίμονες, τοὺς ὁποίους μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Σταυροῦ καταπολεμεῖ μὲ ἀπόλυτη ἐπιτυχία. Στὸν ἴδιο αὐτὸν βίο παρουσιάζεται πολλὰς φορὰς ἀκόμη ἢ πάλιν τοῦ Ἁγίου - Ἐρημίτη μὲ τὸν δαίμονα ἢ τοὺς δαίμονες, τοὺς ὁποίους ἀντιμετωπίζει μὲ ἐπιτυχία. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ἐν προκειμένῳ ὁ βίος τοῦ ἄλλου μεγάλου Ἁγίου τῆς Ἐρήμου, τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, τὸν ὅποιον ἐβασάνιζαν οἱ δαίμονες, πού τοὺς ἀντιμετώπιζε ἐπιτυχῶς μὲ τὰ ἴδια πάλιν, ὅπως καὶ ὁ μεταγενέστερός του Ὑπάτιος, μέσα.

Στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ θέματος πού μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς οὐσίας καὶ ἀπὸ πλευρᾶς τόπου μᾶς εἰσάγει ἓνα ἄλλο χωρίο τοῦ βίου τοῦ Ὑπατίου, πού ἔχει ὡς ἐξῆς: «*Ζῆλον δὲ εἶχε Θεοῦ καὶ πολλοὺς τόπους ἐν τῇ Βιθυνῶν χώρα ἀπὸ πλάνης εἰδωλικῆς ἡμέρωσεν· εἰ που γὰρ ἤκουσεν ὅτι ἡ δένδρον ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον προσκυνοῦσι τινες, ἤρχετο ἐκεῖ εὐθὺς παραλαβὼν τοὺς μονάζοντας τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς καὶ κατακόψας αὐτὸ κατέκαιεν πυρὶ*»⁴⁰.

Πολὺ ἀργότερα, τὸν 9ο αἰῶνα, ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος (Κύριλλος), ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο ἀδελφοὺς ἱεραποστόλους τῶν Σλάβων, ἐπανερχόμενος στὴν Κωνσταντινούπολη παρενέβη ἐνεργητικὰ γιὰ νὰ ἐκριζώσῃ εἰδωλολατρικὰς δεισιδαιμονίας τῶν Χριστιανῶν. Οἱ τελευταῖοι στὴν Πανοννία ἀπέδιδαν τιμὰς σὲ μιὰ μεγάλη ἱερὴ βελανιδιά. Ὁ Ἅγιος πέτυχε νὰ πείσῃ τοὺς κατοίκους ὅτι αὐτὸ ἦταν εἰδωλολατρικὸ ἔθιμο καὶ ἦταν ὁ ἴδιος πού κατάφερε τὸ πρῶτο χτύπημα μὲ πέλεκυν στὸ δένδρον, πού κόπηκε⁴¹.

Ἄλλὰ ἐκεῖ ὅπου τὰ πράγματα εἶναι κυριολεκτικῶς ἀποκαλυπτικὰ λόγω τῆς λεπτομερέστατης ἐκθέσεως, μέχρις ἐσχάτων λεπτομερειῶν, τοῦ ἐπεισοδίου μὲ τὸ ἱερὸ δένδρον εἶναι στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Ἀββᾶ τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Σιών (ἀκμάζει τὸν 6ο αἰ.), Ἁγίου πόλεως πού βρισκόταν πλησίον τῶν Μύρων τῆς Λυκίας, ὅπου ἡ λατρεία τοῦ γνωστοῦ μεγάλου Ἁγίου, ἐπισκόπου Μύρων, Νικολάου (4ος αἰ.) ἦταν ἀπὸ νωρὶς ἰδιαίτερα διαδεδομένη.

Ἡ σχέση τῶν δύο ὁμωνύμων Ἁγίων, πού ἔδρασαν στὴν ἴδια μάλιστα περιοχὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὴν Λυκία, εἶναι στενωτάτη. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Ἅγιο, τὸν Ἅγιο Νικόλαο τῶν Μύρων, ἀφοῦ λίγους μόνον αἰῶνας — πρὶν ἀπὸ τὸν 10 αἰ. — μετὰ τὴν ἀκμὴ τοῦ Ἀββᾶ τῆς Σιών ὁ βίος καὶ

40. Ὁ.π., 30, 1 (σ. 200).

41. Βλ. F. Dvornik, *Les Slaves. Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris 1926, σ. 141-142 (Travaux publiés par l'Institut d'études Slaves IV). Πρβλ. Nancy D. Sevcenkova, *The Life*, ὅπως στὴν ἐπόμενη σημ. 42, σ. 93, σημ. 3.

τὰ θαύματα τοῦ τελευταίου, πού εἶχαν μεγάλη ἀπήχηση στήν ἀγιολογική καί ἀγιογραφική παράδοση καί τέχνη, ἀποδόθηκαν στόν πρῶτο, στόν ἐπίσκοπο τῶν Μύρων, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία διαδόθηκε εὐρύτατα (ἀπό τόν 9ο αἰ. κ.έξ.) σέ ὀλόκληρο τόν χριστιανικό κόσμο, ἀνατολικό καί δυτικό⁴².

Τό θέμα τοῦ ἱεροῦ δένδρου, πού μᾶς ἐνδιαφέρει, περιλαμβάνεται κατ' ἀρχήν καί βασικά στήν λεγόμενη Vita Nicolai Sionitae, γραμμένη μετά τὸ 564, ἴσως ἀπό κάποιον μοναχό τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Σιών, καί εἶναι ἓνα ἀπό τὰ πιό ἐνδιαφέροντα, ἀπό τὰ ἐκτενέστερα καί ἐντυπωσιακώτερα θαύματα πού περιλαμβάνονται στόν βίο καί αὐτὰ εἶναι πολλά.

Τὰ κείμενα μέ τὸ θέμα εἶναι τὰ ἐξῆς, ὅπως τὰ ἐκδίδει καί τὰ τιτλοφορεῖ ὁ Anrich:

1. Vita Nicolai Sionitae.

Μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἡλθόν τινες προσπίπτοντες τῷ ὁσίῳ Νικολάῳ ἀπὸ τῆς Πλακωμιτῶν κόμης λέγοντες· Ἐοῦλε τοῦ θεοῦ, ἔστιν ἐν τῷ ἡμετέρῳ κτήματι ξύλον ἱερὸν, ἐφ' ᾧ ἐνοικεῖ πνεῦμα εἰδώλου ἀκαθάρτου, καὶ ἀφανίζει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν ἀγρόν· κάταστρον γάρ ἐστι καὶ τῆ χώρα, καὶ οὐ δυνάμεθα καλῶς διαπραξάσθαι ἐξ αὐτοῦ. παρακληθεῖσα οὖν ἡ ὑμῶν ὁσιότης ἀξιώσῃ παραγενέσθαι σὺν ἡμῖν καὶ ἐκκόψαι αὐτό, ὅπως ὁ φιλόνητος θεὸς διὰ τῶν εὐχῶν σου ἀποδιώξῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τὸ ἐνοικοῦν ἐν αὐτῷ τῷ ξύλῳ, καὶ εἰρηνεύσαντες ἀνεσιν λάβῃ ὁ ἀγρὸς σὺν τῇ χώρᾳ.

Παρακληθεῖς δὲ ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος πλείστα παρὰ τῶν οἰκούντων τὴν Πλακωμιτῶν κόμην, προσευξάμενος ἐπέστη τῷ τόπῳ, οὗ ἦν τὸ ξύλον ἐστῶτα. ἰδὼν δὲ ὁ δαίσιος Νικόλαος τὸ ξύλον λέγει· Ἐοῦτό ἐστιν τὸ ἱερὸν ξύλον, ἀποκριθέντες δὲ οἱ ἄνδρες τοῦ προλεχθέντος ἀγροῦ λέγουσιν αὐτῷ· Ἄναί, κύριε. καὶ λέγει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος· Ἐτί ἐστιν ἡ κοπὰς ἡ οὔσα ἐν τῷ ξύλῳ, λέγουσιν αὐτῷ οἱ ἄρχαίων ἡλθεν κόψαι τὸ ξύλον μετὰ δύο ἀξινῶν καὶ ἐνὸς πέλυκος. καὶ ὡς ἤρξατο κό-

42. Γιὰ τὰ θέματα σχέσεων τῶν Ἁγίων κ.ά. βλ. ἐπιλεκτικά: Nancy P. Sevcenko, *The life of Saint Nicholas in byzantine art*, Torino 1983, σ. 18-24 (διδακτ. διατριβή), ὅπου στίς ὑποσημειώσεις καί ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία. Ihor Sevcenko - Nancy Patterson Sevcenko, *The life of Saint Nicholas of Sion, Text and Translation by...* Brookline Massachusetts, 1984, σ. 11-19 (σὴν σελ. 19 καὶ σχετικὴ πάλιν βιβλιογραφία). Στὴ σ. 20 κ.έξ. ἐκδίδεται τὸ κείμενο τῆς Vita Sionita μόνον. Gustav Anrich, *Hagios Nikolaos, Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche, Texte und Untersuchungen I, die Texte*, Leipzig-Berlin 1913, II, *Prolegomena, Untersuchungen, Indices*, Leipzig-Berlin 1917. Στὸ ἔργο αὐτό, πού εἶναι θεμελιώδες, δημοσιεύονται χριστικῶς πλὴν τῆς Vita Sionita καί ἄλλα τὰ ἄλλα, ὅπως θὰ δοῦμε, σχετικὰ μέ τὸν βίο καί τὴν πολιτεία τοῦ Ἁγίου Νικολάου κείμενα.

πειν αὐτό, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξήρασεν τὰ ξίφη καὶ ἐφόβισεν τὸν ἄνθρωπον, ὡς καὶ τὴν ταφήν αὐτοῦ εὐρεθῆναι πρὸς τὴν ῥίζαν τοῦ δένδρου'. προσευξάμενος δὲ ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος, παρεστῶτων πλήθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παιδιῶν ὡσεὶ τριακοσίῳ ἐπὶ τὸ θεωρῆσαι τὴν τοῦ θεοῦ δημιουργίαν — οὐ γὰρ ἐπέβητο πάντες, ὅτι τοιοῦτον ξύλον ἱερὸν ὑπάρχοντα μέλλει κόπτεσθαι —, τότε ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος, κλίνας τὰ γόνατα, προσήξατο ἐπὶ ὥρας δύο. καὶ ἀναστὰς ἐπέτρεψεν τοῖς συμπαρεστῶσιν ἀνδράσι λέγων· Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἁγίας Σιών, δεῦτε, ἐπιχειρήσατε κόπτειν αὐτό'.

Τρόμος δὲ ἔλαβεν πάντας τοὺς παρεστῶτας τῷ ὀσίῳ Νικολάῳ, ὡς μηδὲ θεωρεῖν τολμησαὶ τὸ ξύλον. τότε ἔφη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος· Ἄδότε μοι τὸ ξίφος, κἀγὼ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου μου κόπτω αὐτό'. λαβόμενος δὲ τὸ ξίφος ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος καὶ σφραγίσας, ἔδωκεν τῷ ἱερῷ ξύλῳ πληγὰς ἑπτὰ. ἰδόντα δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, ὅτι τὴν τοῦ θεοῦ ἐξουσίαν ἔχει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος, πληγέντος τοῦ ξύλου ὑπὸ τῶν ὀσίων αὐτοῦ χειρῶν, ἀνέκραγεν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα λέγοντα· Ὅδαί μοι, ὅτι τὴν τσασύτην ἀΐξῃσιν τῆς κατοικίας μου ἐθέμην ἐν τῷ ξύλῳ τούτῳ τῆς κυπαρίσσου, μηδέποτε ὑπὸ τινος νικηθεῖς. καὶ νῦν ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος φυγαδεύει με, ὡς μηκέτι ὀφθῆναι με ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. οὐ μόνον γὰρ ὅτι ἐκ τῆς παροικίας τοῦ ἔμου δένδρου ἐξήγαγέν με, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μεθορίων τῆς Λυκίας σὺν τῇ ἁγίᾳ Σιὼν διώκει με.' τελειομένης δὲ τῆς ἐκκόψεως τοῦ τοιοῦτου ἱεροῦ ξύλου, λέγει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος· Συνάχθητε πάντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ τοῦ Ἀνάβου ἐπὶ ἄρκτον. συνορᾶτο γὰρ ἡ πτώσις τοῦ ἱεροῦ ξύλου ἐπὶ δυσμάς. τὸ δὲ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐνόμιζεν ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ ἐκφοβεῖν τὸν ὄχλον. καὶ ἔνευσε τὸ ξύλον κατὰ ἄρκτον ἐπὶ τοῦ Ἀνάβου, ὅπου ἴστατο ὁ ὄχλος θεωρῶν, ὡς πάντας φοβηθέντας κρᾶζειν, μιᾷ τῇ φωνῇ λέγοντας· Δούλε τοῦ θεοῦ, τὸ ξύλον ἐπάνωθεν ἡμῶν ὤρμησεν, καὶ ἀπολλύμεθα.' ὁ δὲ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος, σφραγίσας τὸ ξύλον καὶ ἀντιβὰς ταῖς δύο χερσί, λέγει τῷ ἱερῷ ξύλῳ· Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ κελεύω σοι ὑπόστρεψον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ὑπαγε, ὅπου ὤρισέν σοι ὁ θεός.' θελήματι δὲ τοῦ θεοῦ εὐθέως ἀνέκαμψεν τὸ ξύλον καὶ ὤρμησεν ἐπὶ δυσμάς, ὅπου ἡ πτώσις αὐτοῦ ἐγένετο. ἀπὸ δὲ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐκέτι ὤφθη τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐν τοῖς ὄρειοις ἐκείνοις. καὶ ἐδόξασαν τὸν θεὸν πάντες λέγοντες· Εἷς θεός, ὁ δώσας ἐξουσίαν τῷ δούλῳ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων'.

Κοπέντος δὲ τοῦ ἱεροῦ ξύλου, ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ ἐδήλωσεν ἐν τῇ Μυρέῳν μητροπόλει ἐπὶ τὸ εὐρεῖν τεχνίτας καὶ πρισθῆναι τὸ ξύλον. ἀκούσαντες δὲ οἱ τεχνῖται τὸ μέγεθος τοῦ ξύλου, ὅτι οὐ μόνον τὸ πάχος ἔσχεν ἡ τομὴ αὐτοῦ πηχῶν τριῶν ἡμίσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ὕψος πηχῶν τεσσαράκοντα, ἐδειλίασαν [λέγοντες] ὅτι Ὅδαί ἂν περιγίγνεσθαι [ἰσχύνομεν] τοῦ τοιοῦτου ξύλου. ἐδήλωσεν δὲ ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος

εὐρίσκεισθαι κατὰ πᾶσαν πόλιν τεχνίτας. καὶ μὴ εὐρηκῶς, ἠναγκάσθη δηλῶσαι ἐν τῇ Καρκαβιωτῶν κόμῃ. καὶ εὐρέθησαν τεχνῖται ὀνόματα πέντε, καὶ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει καὶ ταῖς εὐχαῖς τοῦ ὀσίου Νικολάου τὴν πρισμαὴν τοῦ ξύλου ἐποίησαντο. ἰδοῦσα δὲ πᾶσα ἡ περιχώρος τῆς Ἀρνεατῶν καὶ Μυρεῶν ἐνορίας, ὅτι διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ ὀσίου Νικολάου ἐπίσθη τὸ ξύλον, ἤρχοντο ἐξ εὐχῆς σύρειν αὐτό, συρθὲν δὲ ἦλθε ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ ἐνδόξῳ οἴκῳ τῆς ἁγίας Σιών. καὶ πάντες ἐδόξαζον τὸν θεόν, τὸν δώσαντα τοιαύτην ἐξουσίαν τῷ δούλῳ αὐτοῦ Νικολάῳ⁴³.

2. Vita Lycio-Alexandrina.

«ὁ δούλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος... εἶπεν πρὸς πάντα τὸν λαόν ὅτι: "Ἐν τινι τόπῳ θέλω οἰκοδομῆσαι τὸν ναόν τῆς ἁγίας Σιών, καὶ κελεύω τοῦ ἔλθειν τεχνίτας πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ." καὶ ἀνῆλθεν ἐν τῷ ὄρει, ἔνθα τὸ φῶς ἐθεάσατο. ἄγγελος γὰρ κυρίου ἐκαθέζετο ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ· ἔφαινε γὰρ τὸ ὄρος διὰ παντός καὶ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ:

Ἐζήτησαν ξύλον οἱ τεχνῖται τὸ βαστάζοντα τὴν σκευὴν τοῦ ναοῦ, καὶ οὐχ εὐρίσκον τοιοῦτον ξύλον. καὶ ἐλθόντες τινὲς ἄνδρες λέγουσιν πρὸς τὸν ἅγιον: Ἄουλε τοῦ θεοῦ, ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν ἐστὶν ξύλον ἱερὸν πάνυ καὶ ὠραῖον τῇ ἰδέᾳ σφόδρα. καὶ κατοικεῖ ἐν αὐτῷ πνεῦμα πονηρὸν. καὶ εἴ τις ἂν ἐπέλθῃ ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ, κἂν τε ἄνθρωπος κἂν τε κτήριος, ἀναιρεῖται ὑπὸ τοῦ ἀκαθάρτου δαίμονος· καὶ ἔστιν ὁ τόπος ἄβρατος." καὶ ἀκούσας ὁ ἅγιος ταῦτα, κελεύει τὸν ἀρχιδιάκονα αὐτοῦ κρῦσαι τὸν κύρικα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπισυναχθῆναι τὸν λαόν. καὶ κελεύει ἄραι λιτὴν καὶ ἐπελθεῖν μετὰ πάντων, ἔνθα ἴστατο τὸ ἱερὸν ξύλον. ἀνῆλθεν πολὺ πλῆθος, ἰδεῖν τὸ γεγονός. καὶ προσελθὼν πᾶς ὁ λαὸς ἔγγιστα τοῦ ξύλου ὡς ἀπὸ διαστήματος ἑνός, οὐδεὶς ἐτόλμα προσεγγίσει αὐτῷ· ἐφοβοῦντο γὰρ πάντες τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα. καὶ ποιήσας ὁ ἅγιος τὴν ἐν Χριστῷ σφραγίδα καὶ λαβὼν πέλεκυ, εἰσῆλθεν μόνος ἐπὶ τὸ δένδρον. καὶ θεωρήσας τὴν παχύν, εἶδεν πληγὰς τρεῖς ἐν αὐτῷ. καὶ ἠρώτησεν: "Τί ἐστὶν αἱ πληγαί, ἃς ἔχει ἐπὶ τὴν ῥίζαν;" καὶ εἶπον πρὸς τὸν ἅγιον ὅτι: "Τις τῶν ἀρχαίων ἠθέλησεν ἐκκόψαι αὐτό. καὶ δώσας πληγὰς τρεῖς, ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκαθάρτου· καὶ ἴδε, ὁ τάφος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ῥίζαν τοῦ δένδρου." καὶ ποιήσας εὐχὴν ὁ δούλος τοῦ θεοῦ καὶ λαβὼν τὸν πέλεκυ εἶπεν: "Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος." καὶ οὕτως εἰπὼν, ἔδωκεν ἐν τῷ ξύλῳ πληγὰς τρεῖς τὰς τεμνοῦσας· καὶ ἴστατο πᾶς ὁ λαὸς θεωρῶν. κελεύει ὁ ἅγιος τρεῖς ἄνδρας, καὶ ἤρξαντο ἐκκόπτειν τὸ ξύλον. καὶ γενομένης τῆς ἀποτομῆς τοῦ ξύλου ἐπ' ἀνατολῶν, ἔνθα οἱ ἄνδρες ἴσαντο, καὶ ἰδόντες οἱ ἄνδρες, ἀνέκραξαν μίαν φωνήν, καὶ λέγοντες: Ἄουλε τοῦ θεοῦ, βοήθη-

σον ἡμῖν.' και ἀναστὰς και σφραγίσας τὸ ξύλον, ἐγένετο ἡ πτώσις αὐτοῦ ἐπὶ δύοιν. και ἐξῆλθεν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἀπὸ τοῦ ξύλου και εἶπεν· 'Νικόλαε, διώκεις με ἀπὸ τῆς κατοικίας μου. ποιήσεις σε ἔχω και εἰς ἑτέρας πόλεις εἰσελθεῖν.' και ἀκούσαντες πάντες τῆς τοῦ δαίμονος φωνῆς, ἐθαύμασαν και ἔλεγον πρὸς ἑαυτούς· 'Οὐδέποτε εἶδομεν τοιαύτην χάριν'.

Και κατελθὼν ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος ἐπὶ τὴν Μυρέων μητρόπολιν, ἐκέλευσεν τέκτονας ἀπελθεῖν και πορθῆσαι τὸ ἱερὸν ξύλον. και τῶν τεχνιτῶν (ἀπελθόντων) και ἀπαρτισθέντος τοῦ ἱεροῦ ξύλου τοῦ κομισθῆναι, και ἐκέλευσεν ὁ ἅγιος ἀελθεῖν δεκάδας πέντε τοῦ ἀγαγεῖν τὸ ἱερὸν ξύλον. οὐκ ἠδυνήθησαν κινησαι αὐτό. και κατῆλθον οἱ ἄνδρες ἄπρακτοι και λέγουσιν τῷ ἁγίῳ ὅτι· 'Ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν κινησαι τὸ ἱερὸν ξύλον.' και κελεύει ὁ ἅγιος ἔρχεσθαι χαμούκκια και ἀπελθεῖν ἄνδρας ἑκατόν. και ἤνεγκαν τὰ χαμούκκια ἐπὶ τὸ ἱερὸν ξύλον πρὸς τὸ ἀνατεῖναι αὐτό. και οὕτως μὴ δυνήθωντων ἀγάγει αὐτό, ἐδήλωσαν τῷ ἁγίῳ ὅτι· 'Τὸ ξύλον οὐχ ὑπήκουσεν ἡμῖν πρὸς τὸ κινηθῆναι.' και κελεύει ὁ ἅγιος κροῦσαι τὸν κύρικα τῆς ἐκκλησίας και συναγθῆναι πάντας τοὺς κληρικούς, μετὰ λιτῆς ἀελθεῖν ἐν τῷ ἱερῷ ξύλῳ. ὁ δὲ προσηύξατο. και ποιήσας ἑκτενήν, ἐκέλευσεν ἀνατεῖναι τὸ ἱερὸν ξύλον. και κρατήσας αὐτὸ ὁ ἅγιος μόνος μετὰ σχοινίων, ἔστυρεν τὸ ξύλον διάστημα ἕν, και κελεύει τοὺς ἄνδρας, σῦραι τὸ ξύλον εἰς τὴν ἁγίαν Σιών⁴⁴.

3. Θαῦμα γενόμενον παρὰ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεράρχου και θαυματουργοῦ Νικολάου περὶ τοῦ δένδρου.

Ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει πορευομένου (ἐνν. τοῦ Νικολάου) εὐχῆς χάριν, παρεγένετο πλησίον τῆς Ἀντιοχείας ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀγαρηνῶν τῇ λεγομένῃ Γάδηρα. και ἴσται ο ἐν αὐτῇ δένδρον παμμεγεθέστατον πάνυ, ὥστε μὴ εὐρίσκεσθαι τοιοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς. εἰσηλθεν δὲ δαίμων πονηρὸς και ἀκάθαρτος και ἐφώλευσεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δένδρου, ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς πειρασμὸν τῶν ἀνθρώπων. ὅπου γὰρ ἔβλεπεν ὁ δαίμων, οὐδεὶς προέκοπτεν. ὅσοι δὲ ἐπλησίαζον τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ, οἱ μὲν εἰς λῆρος περιέπιπτον, οἱ δὲ ἐτυφλοῦντο, και πᾶν πάθος και ἀρρωστία αὐτοῖς περιέπιπτεν· ὁμοίως και τὰ κτήνη ἐτελεύτων. πολλῶν τε χρόνων νηστείας και προσεσχᾶς γινομένων και ἑκτενάς ἀκαταπαύστους πρὸς τὸν θεόν, οὐδὲν ὠφέλουν. πολλάκις δὲ δοκιμάσαντες ἐκκόψαι τὸ δένδρον, οὐκ ἴσχυον· ἀλλ' ἐξήρχοντο βολίδες ξύλων και ἀπέκτεινον τοὺς ἀνθρώπους· οὐδεὶς δὲ τὸ λοιπὸν ἐτόλμα πλησιάσαι αὐτῷ. πολλῶν τε χρόνων πειραζομένων ἐκεῖσε, οὐκ ἴσχυόν τι διαπράξασθαι, ἀλλὰ καταλιπόντες τὰ ἴδια ἀνεχώρουν. ὡς δὲ ἤκουσαν τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Νικολάου και ἔμαθον, ὅτι ἐκεῖσε παρε-

44. Anrich, δ.π., σ. 304-305.

γένετο, ἤλθον πρὸς αὐτὸν πλήθη ἄπειρα ἐκ τῶν πειραζομένων ὡσεὶ χιλιάδες δεκαπέντε. καὶ γονυπετοῦντες μετὰ δακρῶν ἔλεγον· Ἔλεσον ἡμᾶς, ἅγιε Νικόλαε, ὅτι κακῶς ἀπολώμεθα ὑπὸ τοῦ πονηροῦ δαίμονος. ἐλέησον ἡμᾶς, ἅγιε Νικόλαε. ἶδε τὰ δάκρυα, καὶ ἀντιλαβοῦ ἡμῶν, καὶ μὴ καταισχύνης ἡμᾶς ἀπὸ τῆς προσδοκίας ἡμῶν. μὴ μνησθῆς τῶν ἡμῶν ἀνομιῶν, ὃ πάντα συγχωρῶν. ταῦτα τοῦ λαοῦ ἐπιβουῶντος καὶ ἄλλα πλεῖστα, λέγει αὐτοῖς ὁ ἅγιος Νικόλαος· Πιστεῦετε, ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι, οἱ δὲ ἐξ ἐνὸς στόματος εἶπον· Ναί, ἅγιε Νικόλαε· πάντα δύνασαι διὰ τῆς δοθείσης σοι χάριτος παρὰ τῷ θεῷ.

Τότε ὁ ἅγιος Νικόλαος ποιήσας πεννυγίδα καὶ τὰς εὐχάς, ἐξηλθεν σὺν τῷ ὄχλῳ οὗτος μόνος. καὶ ὁ δαίμων, γνούς, ὅτι παράγει ἰδεῖν, καλέσας ὁμοίους αὐτοῦ ἑκατὸν πενήκοντα εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, πρὸς παράταξιν ἔστη. ὁ δὲ ἅγιος Νικόλαος, πλησιάσας τὸν τόπον, ἤρξατο ψάλλειν μετὰ δακρῶν· Ἐγείτω ὁ θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· καὶ φηγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν, καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ λέγει ὁ ἅγιος Νικόλαος τοῖς νεωτέροις· Λάβετε ξίφη καὶ κόψετε τὸ δένδρον. οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα πλησιάσαι αὐτῷ. καὶ ὁ ἅγιος Νικόλαος, λαβὼν τὸ ξίφος, ἀπῆλθεν εἰς τὸ δένδρον, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τομὰς τρεῖς, καὶ εἶπεν· Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐκκόψετε τὸ δένδρον. καὶ εἰσηλθὼν ἄνδρες ἐξήκοντα, κόπτοντες γῦρον, μὴ ἐμποδίζων ἕτερος τὸν ἕτερον. καὶ ὅτε ἔκοψαν αὐτό, κρατήσας ὁ δαίμων τὸ δένδρον μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, ἐσήκωσεν αὐτὸ εἰς ὕψος, καὶ ἀπέλυσεν ἐπάνω τοῦ ὄχλου. καὶ ἰδὼν ὁ λαὸς τὸ δένδρον ἐρχόμενον, τοῦ ἀποκτεῖναι αὐτούς, ἐβόησαν πρὸς τὸν ἅγιον λέγοντες· Ἄγιε τοῦ θεοῦ Νικόλαε, βοήθει ἡμᾶς. ὁ δὲ ἅγιος Νικόλαος, δραμῶν καὶ ὑψώσας τὰς χεῖρας, τῇ συνεργείᾳ καὶ δυνάμει τοῦ θεοῦ ἐδέξατο τὸ δένδρον καὶ ἐβάστασεν αὐτό. καὶ ἐπεριπάτησε βαστάζων αὐτὸ βήματα δώδεκα, καὶ ἔρριψεν αὐτὸ ἐπὶ τὴν γῆν. ὃ τῶν παραδόξων θαυμάτων. τίς ἀκούσας ταῦτα οὐκ ἐκπλαγῆ; οὐ φρίξει τὴν φοβερὰν δύναμιν τοῦ ἁγίου Νικολάου; ἰδὼν δὲ ὁ λαὸς τὸ φρικτὸν μυστήριον, μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδόξαζον τὸν θεὸν καὶ προσεκύκουν τὸν ἅγιον Νικόλαον.

Ὁ δὲ δαίμων καὶ οἱ σὺν αὐτῷ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν. δραμῶν δὲ ὁ ἅγιος Νικόλαος καὶ φθάσας τὸν δαίμονα εἶπεν· Ἔκδεξαι, ἀκάθαρτε, καὶ ποιήσας τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐκράτησεν αὐτόν. ὁ δὲ δαίμων ἀπέρρηξε φωνήν, ὥστε τὸν τόπον σαλευθῆναι, καὶ εἶπεν· Νικόλαε, ὀρκίζω σε τὸν παρασχόντα σοὶ τὴν τοιαύτην δύναμιν, μὴ ἀδικήσης με· καὶ μὰ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, οὐ μὴ εἰσέλθω πλεῖον εἰς τὴν οἰκίαν γῆν. καὶ ὁ ἅγιος Νικόλαος εἶπεν· Μὰ τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκ τῶν χειρῶν μου, ἕως οὗ ἐλέγξω καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου, καὶ ὁμολογήσας μοι, τίς ὁ ἀποστείλας σε καὶ τί τὰ κατὰ σέ. ὁ δὲ δαίμων εἶπεν·

Καὶ εἶπεν πρὸς τοὺς ὄχλους· Ἄρτι ὑμῖν κελεύω, τοῦ ποιῆσαι ἐκκλησίαν ἐν τῷ

τόπω ἐκείνω, οὗ ἴστατο τὸ δένδρον. καὶ τὸ δένδρον κατακόνατε, καὶ ποιήσατε ἐξ αὐτοῦ πάντα, ὅσα χρῆζει ὁ ναός, ἀπὸ τε ξύλων καὶ σανίδων.⁴⁵ καὶ ἔκοφαν τὸ δένδρον εἰς ὀκτὼ ἀνά πηχῶν δώδεκα. καὶ γινώσκετε, ἀγαπητοί, ὅτι τὸ τοσοῦτον μέγεθος τοῦ δένδρου καὶ τὸ τηλικούτον βάρος ὡς φύλλον ἐπίστατο ἐν ταῖς χερσὶν τοῦ ἁγίου Νικολάου, τῇ χάριτι καὶ δυνάμει τοῦ Χριστοῦ. καὶ ὑποδομήσαν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ εὐλόγησεν τὸν τόπον καὶ τὸν λαὸν ὁ ἅγιος Νικόλαος, καὶ εἶπεν· Ὑποστρέψατε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν μὴ φοβείσθε· καὶ πιστεύσατε εἰς τὸν θεόν, καὶ οὐκ ἄφηται ὑμᾶς κακόν.⁴⁶ καὶ καταλείπων αὐτοὺς ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν. καὶ προσκονήσας πάντας τοὺς ἁγίους τόπους, ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Μυρέον μητρόπολιν. καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὐτοῦ εἰς ἅπασαν τὴν γῆν ἐκείνην. καὶ ἐκάλεσαν τὸν ναὸν ἐκεῖνον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νικολάου. καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη καὶ ἀγαλλίασις ἐν ἐκείνω τῷ χωρίῳ Γαδῆρων⁴⁵.

4. Ἐγκώμιον Νεοφύτου.

Κώμη τίς ἐστὶ Πλακωμιτῶν καλουμένη ἐν τῇ Λυκῶν ἐπαρχίᾳ. ἐξ ἧς τῶν οἰκητόρων οἱ πρόκριτοι προσφοιτῶσι τῷ ἁγίῳ δαιμονίῳ τινὸς μυσσοροῦ ἐκτραγωδοῦντες ἐπήρειαν, ὅτι Ἐκπαρίσιός,⁴⁷ φησι, ἑπαμμεγέθης καθέστηκεν ἐν τῇ περιχώρῳ ἡμῶν, ἣτις καὶ ἱερὰ διὰ τὸ μέγεθος ἐπικέκληται, ἦν καὶ πονηρὸν ἔρασθὲν δαιμόνιον ᾤκησεν ἐν αὐτῇ. ἐξ οὗ καὶ πολλὰ καθ' ἐκάστην προσγίνεται λύμη ἀνθρώπων τε καὶ κτηνῶν, καὶ οὐδεὶς λοιπὸν ἐν ἐκείνω τῷ τόπῳ προσπελάσαι τολμᾷ, καὶ ποτέ τις, κατ' ἐκείνης τῆς κυπαρίσσου κατατολμήσας τομὴν διὰ τῆς ἀξίνης αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ δαίμονος θανατοῦται. καὶ δεόμεθά σου, δοῦλε τοῦ θεοῦ, βοήθησαι ἡμῖν δεινῶς κινδυνεύουσιν.⁴⁸ ἐπικαμφθεὶς δὲ ὁ δίκαιος τῇ παρακλήσει τοῦ λαοῦ, συνοδεύει αὐτοῖς, ἐφειστήκει τῷ τόπῳ, ἐκπλήττεται τῷ μεγέθει τοῦ ξύλου. κλίνας δὲ γόνατα καὶ ἱκανῶς προσσευξάμενος καὶ ἀναστάς, ἐπιτρέπει τὸν λαὸν πρὸς τὴν τοῦ ξύλου τομὴν. μηδενὸς δὲ τοῦτο κατατολμῶντος, λαμβάνει αὐτὸς τὴν ἀξίνην, καὶ πλήξας ἐπτάκις τὸ ξύλον ἐκλίβε τοῦ πεσεῖν. ἐνέργεια δὲ τοῦ ἐπιχωριάζοντος δαίμονος πρὸς ἀναίρεσιν ἔσπευδε τοῦ λαοῦ, καὶ καταλείψας τὰ ἐξ εὐθείας κατωφερῆ μέρη, πρὸς τὰ ἀνωφερῆ καὶ τὸν λαὸν τὴν ὁρμὴν ἐποιεῖτο τῆς πτώσεως. ὁ δὲ ἅγιος, τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον πεποιηκῶς καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα κεκληκῶς καὶ ἀμφοτέραις χερσὶ τούτῳ προσπελακίσας, ἀπέριψε πρὸς τὸ κάτω. ὁλολύξαν δὲ τὸ δαιμόνιον Ὁσαί μοι,⁴⁹ ἔλεγεν, ἄνθρωπε, οἷας με χρονίον ἀναπαύσεως ἀπεστέρησας, καὶ οὐκ οἶδα, ποῦ πρὸς ἀνάπαυσιν ἀπελεύσομαι.⁵⁰ καὶ ὁ ἅγιος Ἐπιτιμήσαι σε ὁ κύριος⁵¹ ἔλεγεν, ἵνα μὴ ἐν ὅλῃ τῇ περιχώρῳ Λυκίας ἐνοικῆσαι κατατολμήσης ποτέ.⁵² καὶ οὕτως τοῦ πονηροῦ ἐκεῖνον δαίμονος ἐκδιωχθέντος, μετατέλλεται ὁ ἅγιος

45. Anrich, ὁ.π., σ. 333-336.

πάντας τούς τέκτονες ἀπάσης τῆς περιχώρου. οἱ καὶ καταπλαγέντες τῷ μεγέθει τοῦ ξύλου καὶ πρίσαι τοῦτο μὴ ἱκανῶς ἔχοντες, μεταστέλλονται καὶ ἕτεροι πέντε τεχνίται ἐκ τῆς τῶν Καραβιοτῶν καλουμένης χώρας. μηχανῇ δὲ πολλῇ χρησάμενοι καὶ κόψω πολλῶ, ἐπρισαν αὐτό, πήχεων τριῶν ἡμισυ ἔχον τὸ εὖρος, τεσσαράκοντα δὲ τὸ μῆκος. τὸ δὲ πλῆθος τῶν σανίδων ἐν τῇ ἤθεισῃ διεκομίσθη τῆς ἀγίας Σιών τῇ τοῦ μεγάλου μονῆ, καὶ τό ποτε μιαρὸν διὰ τοῦ δαίμονος γίνεται ἱερὸν διὰ τοῦ ἱεροῦ Νικολάου⁴⁶.

Καὶ ἀπὸ τὴν πρόχειρη ἀκόμη ἐπισκόπηση τῶν παραπάνω τεσσάρων κειμένων φαίνεται ὅτι ἡ μεταξὺ των σχέση εἶναι ἀπὸ ἄμεση μέχρι ἔμμεση. Πράγματι ἡ Vita Lycio-Alexandrina καὶ τὸ Θαῦμα στὸ σύνολό των ἀποτελοῦν διασκευές τῆς Vita Nicolai Sionitae (Bearbeitungen und Verarbeitungen der Vita Nicolai Sionitae θεωρεῖ τὰ κείμενα αὐτὰ ὁ Anrich), ἐνῶ στὸ σύνολό των πάλιν καὶ τὸ Ἐγκώμιον Νεοφύτου, ποῦ ἔχει γραφῆ πολλὴ ἀργότερα, τὸν 12ο αἰ., ἀπὸ τὸν Κύπριο μοναχὸ Νεόφυτο τὸν Ἐγκλειστο καὶ ἔχει ὡς πρότυπα ἄλλοι πηγές, ὡς πρὸς τὸ ἐπεισόδιον μὲ τὸ ἱερὸ δένδρο ἀνάγεται τελικὰ στὴν Vita Nicolai Sionitae⁴⁷.

Γενικὰ καὶ τὰ ἐπεισόδια τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων εἶναι οὐσιαστικὰ δημῶδεις παραδόσεις πολὺ μάλιστα προσφιλεῖς στὰ λαϊκὰ στρώματα καὶ εὐρύτερα πολὺ ἐντυπωσιακές.

Τὸ τελευταῖο φαίνεται σαφῶς στὴν ἀγιογραφικὴ παράδοση καὶ τέχνη εἴτε πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες εἴτε πρόκειται γιὰ φορητὲς εἰκόνες. Τὸ θέμα ἔχει ἐρευνήσει ἐξαντλητικὰ καὶ ἐμπεριστατωμένα ἡ Nancy Sevcenko στὴν παραπάνω μνημονευθεῖσα διδακτορικὴ τῆς διατριβῆ καὶ ἔχει δεῖξει ὅτι ἡ εἰκονογραφικὴ παράσταση τοῦ Ἁγίου Νικολάου μὲ τὸ θέμα τῆς κοπῆς τοῦ δένδρου, ποῦ στηρίζεται στὰ παραπάνω ἀγιολογικὰ κείμενα — μὲ σημαντικώτερο καὶ πρῶτο τὴν Vita Nicolai Sionitae — εἶναι διαδεδομένη στὸν ἑλληνικὸ καὶ τὸν εὐρύτερο χριστιανικὸ βαλκανικὸ χῶρο. Εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ συνήθως ἀνορθόγραφες ἐπιγραφές τῶν εἰκόνων, ποῦ διευκρίνιζαν τίς παραστάσεις, ὅπως «Ὁ Ἅγιος διώκων τὸν δαίμονα ἐκ τοῦ δένδρου» (εἰκ. Σινᾶ τοῦ IB' αἰ. ἡ παλαιότερη ἀπεικόνιση τοῦ θέματος), «Ὁ Ἅγιος Νικόλαος κόπτον τὸ δένδρον καὶ φυγαδέβον τὸν δαίμονα», «Ὁ Ἅγιος καταποντίζων τὸν δέμονα», «Ὁ Ἅγιος Νικόλαος κόπτον τὸ δένδρον ἐνθα ἰκόσιν ἰ δέμονες καὶ ἐκδίον αὐτούς» κ.λ.⁴⁸

Ἐνα ἐπὶ πλέον ἀλλὰ ἐνδιαφέρον στοιχεῖο τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων εἶναι ὅτι

46. Anrich, ὁ.π., σ. 396-397.

47. Anrich II, ὁ.π., σ. 150-151.

48. Nancy P. Sevcenko, ὁ.π., σ. 91-92.

τὸ ἱερό (στοιχειωμένο) δένδρο συνδέεται καὶ μὲ τὴν στέγαση τοῦ ναοῦ τῆς Σιών. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀναφέρεται ἢ ὑπονοεῖται, ὅπως εἶδαμε, σὲ ὅλα τὰ παραπάνω ἀγιολογικὰ κείμενα, μὲ ἐνδιαφέρουσες μάλιστα, ἔστω μικρές, παραλλαγές. Ἔτσι στὴ Vita Nikolai Sionitae ἀναφέρεται ὅτι ἀφοῦ προηγουμένως, ἔστω καὶ μὲ μεγάλη δυσκολία, λόγω τοῦ μεγέθους τοῦ «ἐπίρσην τὸ ξύλον» «συρθέν ἤλθεν ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ ἐνδόξῳ οἴκῳ τῆς ἁγίας Σιών», προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθῆ προφανῶς γιὰ τὴν στέγασή του. Ἀπολύτως σαφές εἶναι τὸ πρᾶγμα στὴν Vita Lycio-Alexandrina, ὅπου, στὴν ἀρχὴ μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος Νικόλαος ἀναγγέλλει ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ οἰκοδομήσῃ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σιών, κατόπιν αὐτοῦ «ἐζήτησαν ξύλον οἱ τεχνῖται τὸ βαστάζοντα τὴν σκευὴν τοῦ ναοῦ», ὡς κατὰλληλο δὲ ἐθεώρησαν τὸ ἱερό ξύλο, στὸ ὁποῖο ἐνοικουῦσε τὸ πονηρὸ πνεῦμα ποῦ ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἐξουδετερωθῆ. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἴδιος πάλιν ὁ Ἅγιος «κελεύει τοὺς ἄνδρας, οὖραι τὸ ξύλον εἰς τὴν ἁγίαν Σιών». Στὸ κείμενο αὐτὸ τονίζεται πρωτίστως ἡ ἀνάγκη στεγάσεως τοῦ ναοῦ καὶ κατὰ δεύτερο λόγο τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸ πονηρὸ πνεῦμα. Διαφορετικὴ αἰτιολογία προβάλλεται στὸ Θαῦμα, κατὰ τὸ ὅποιον μετὰ τὴν ἐπίτευξη ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ δαίμονα τοῦ ξύλου «κελεύει» ὁ ἴδιος «τοῦ ποιῆσαι ἐκκλησίαν ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, οὗ ἴστατο τὸ δένδρον», προφανῶς γιὰ νὰ τὸν προστατεύῃ καὶ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν «ὅσα χρῆζει ὁ ναός, ἀπὸ τε ξύλον καὶ σανίδων». Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνονται καὶ στὸ Ἐγκώμιο Νεοφύτου στὴν ἀναφορά του ὅτι «μηχανῆ δὲ πολλῇ χρησάμενοι καὶ κόπῳ πολλῷ ἐπῆσαν αὐτό... τὸ δὲ πλῆθος τῶν σανίδων ἐν τῇ ρηθείῳ διεκομίσθη τῆς ἁγίας Σιών τῇ τοῦ μεγάλου μονῆ», προφανῶς πάλι γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῆ πρακτικὰ γιὰ τὴν οἰκοδόμησή του.

Τελικὰ ἡ στέγαση τοῦ μοναστηριοῦ ἐξυπηρετεῖται ἀπὸ τὸ ξύλο λόγω μόνο τοῦ μεγέθους του καὶ ὄχι τῆς ιδιότητάς του νὰ εἶναι ἱερό (στοιχειωμένο). Ἐδῶ ὑπονοεῖται ὅτι τὸ μοναστήρι ἦταν μεγάλων διαστάσεων καὶ γι' αὐτὸ χρειαζόταν ὑπερμεγέθη κορμὸ δένδρου, προκειμένου ὁ κορμὸς αὐτὸς νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς βασικὴ δοκὸς (ὑποστήριγμα) στηρίξεως τῆς στέγης του, ὅπως πολὺ σαφῶς ἀναφέρεται στὸ χωρίο τῆς Vita Lycio-Alexandrina.

Γιὰ τὸ μοναστήρι αὐτὸ τῆς Σιών πρώτη πηγὴ εἶναι ἡ Vita Nikolai Sionitae μὲ ὅσα στοιχεῖα, ἀόριστα μᾶλλον, ἀναφέρει. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ μονὴ αὐτὴ δὲν μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ ἐντοπισθῆ οὔτε μὲ ἱστορικὰ οὔτε μὲ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα καὶ δεδομένα. Ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ποῦ ἔχουν ἱστορικὸ καὶ ὄχι μυθικὸ χαρακτῆρα ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμε ὅτι ὡς οἰκοδόμημα θὰ ἦταν, λόγω μεγέθους, ἐπιβλητικὸ, ἡ ἀνάγκη δὲ ἐξευρέσεως ἀναλόγου μεγέθους δοκοῦ προκειμένου νὰ ὑποστηριχθῆ ἡ στέγη του ὑπῆρξε κατὰ τὴν Vita Lycio-Alexandrina ἡ ἀφετηρία νὰ ἀναφερθοῦν τὰ περὶ ἱεροῦ δένδρου, τὸ ὁποῖο πάλι γιὰ νὰ εἶναι ἱερό ἢ τέλος

πάντων στοιχειωμένο έπρεπε απαραίτητα να είναι και μεγάλο μεγέθους⁴⁹. 'Η παράδοση αυτή μεταβάλλεται έτσι σε, ως πούμε, αιτιολογική, αφού ή έκπληξη και ό θαυμασμός των έπισκεπτών από τó άσυνθηότου μεγέθους ξύλου που κρατούσε την «σκευήν» (σκεπήν;) του ναού ύπέρξε ή αίτία για να δημιουργηθή ή παράδοση. Ένα δένδρο δηλ. με τόσο μεγάλο κορμό δέν μπορούσε παρά να είναι δένδρο ίερο (στοιχειωμένο), κατά τη λαϊκή αντίληψη. Τό δένδρο απαλλάσσεται από την ιδιότητά του αυτή έπειτα από θαυματουργική επέμβαση του 'Αγίου Νικολάου τής Σιών, που ταυτίζεται άργότερα με τόν "Αγιο Νικόλαο των Μύρων τής Λυκίας, μιās περιοχής δηλ. που είναι γνωστή από νωρίς στον χριστιανικό κόσμο ακριβώς λόγω τής διαδόσεως σ' αυτή τής λατρείας του 'Αγίου Νικολάου.

Στοιχεία ότι ή έκπληξη από την θέα του υπερμεγέθους ξύλου (δοκού) θά εκέντρισε την φαντασία των άπλων μάλιστα προσκνητών, ώστε να δημιουργήση λαϊκές παραδόσεις, δέν έχομε, υποθέτω, και έπειδή ή μονή δέν φαίνεται να έχη παραδοθή για μακρό χρονικό διάστημα πριν από την καταστροφή της στην θέα των πολλών, για να άποτελή έτσι διαρκές έρέθισμα τής λαϊκής φαντασίας και να ένισχύη τη λαϊκή μνήμη. "Αν δημιουργήθηκαν άνάλογες αιτιολογικές παραδόσεις, γρήγορα, πιστεύω, θά λησμονήθηκαν. "Οτι πάντως θά δημιουργήθηκαν άνάλογες παραδόσεις θεωρώ πιθανό, στηριζόμενος σε μιá, προερχόμενη από χειρόγραφο τής Βιβλιοθήκης τής Ρουμανικής 'Ακαδημίας. 'Η παράδοση αυτή άναφέρεται μάλιστα συγκεκριμένα στον οίκο του Θεού τής 'Αγίας Σιών ('Ιερουσαλήμ) και στην άνάγκη ύποστηρίξεως τής στέγης του με ξύλο μέγα και ισχυρόν, άσχετα αν τó ξύλο αυτό συνδέεται τελικά με τó ξύλο του σταυρού. 'Η παράδοση αυτή έχει ως έξής:

«Όταν ό Θεός ήθέλησε να κατασκευάση τόν οίκον του, την άγιαν Σιών, έδώρησεν εις τόν Σολομώντα δακτυλίδι, τó όποιον ειχε την δύναμιν να ύποτάσση τούς δαίμονας εις τās διαταγās αυτού. Τη βοήθεια των δαιμόνων, ό Σολομών ύψωσε τόν ναόν μέχρι τής στέγης. 'Αλλά διά την στέγασιν αυτού έπρεπε να διαθέτη ξύλον μέγα και ισχυρόν, τó όποιον όμως ούδαμου ήδύνατο να εύρη. 'Ο Σολομών τότε συνεκέντρωσε τούς διαβόλους, οίτινες τόν συνεβούλευσαν, ότι είναι δυνατόν τó δένδρον, τó όποιον άνεπτύχθη εκ του ξύλου, όπερ ό Μωϋσής έθεσεν εις τά ύδατα τής Μερρά, να

49. "Ας σημειωθή ότι κατά τις λαϊκές αντίληψεις και εκείνος που φρονεί μεγάλο φίδι, όπως και εκείνος που έκριζώνει ή κόπτεται μεγάλα και παλαιά δένδρα, κινδυνεύει να άποθάνη αδιότι είναι τά μεγάλα φίδια στοιχειωμένα» (Βλ. Γ. Π ο υ λ á κ η, Κυψέλη ήτοι συλλογή λέξεων, άσμάτων, παροιμιών κλπ. εκ Κρήνης (Τσσομέ) και των πέριξ, 'Ο έν Κωνσταντινουπόλει 'Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος 19 (1884-85), έν Κωνσταντινουπόλει 1868, σ. 139).

προσαρμόζεται εις τὸ τόξον τοῦ ναοῦ. Οἱ δαίμονες μεταβαίνουν κατὰ διαταγὴν τοῦ Σολομῶντος πρὸς τὰ ἐκεῖ κόπτον τὸ δένδρον καὶ ζύξαντες ὀδοιχόντα βουβάλους σύρουν αὐτὸ πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅταν ὁμως ἔφθασαν εἰς τὸν Ἰορδάνην, τὸ ξύλον γίνεται ἐλαφρότερον ἐπὶ τῆς ὄχθης. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ πλῆθος διασκορπίζεται καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως προσπαθοῦν νὰ ἐξαγάγουν τὸ ξύλον ἀπὸ τὴν ὄχθην, τοῦτο ὁμως χάνεται εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ἀδυνατοῦν νὰ τὸ εὑρουν. Ὁ Σολομὼν τότε εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀναζητήσῃ ἕτερον ξύλον».

«Πρὸ χιλίων ἐτῶν εὐρίσκειτο κάπου ἐν δένδρον, τὸ ὁποῖον ἐβλάστησεν ἐκ τῶν δαυλῶν τοῦ Λὼτ καὶ τὸ ὁποῖον ἐπροσκυνοῦσε πολλὸς λαός, πιστεῦον, ὅτι ἀπὸ αὐτὸ τὸ δένδρον θὰ γίνῃ ὁ σταυρός, ἐφ' οὗ θὰ σταυρωθῇ ὁ Σωτήρ. Ὁ Σολομὼν διατάσσει νὰ τὸ κόψουν, ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν ἐπιτρέπει. — «ὦ, Σολομὼν, δὲν θὰ σοὶ ἐπιτρέψωμεν νὰ κόψῃς τὸ ξύλον αὐτὸ τῆς ζωῆς, διότι ποῦ ἄλλοι εἶδε τις τρεῖς δαυλοὺς νὰ βλαστήσουν καὶ νὰ κάμουν μεγάλα θαύματα; πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἀπὸ αὐτὸ τὸ δένδρον εὑρομεν σωτηρίαν, διότι ὁ Χριστὸς θὰ σταυρωθῇ εἰς αὐτό». Ἄλλ' ὁ Σολομὼν, κτυπήσας τοὺς περισσοτέρους ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀντίστηντο εἰς τὴν θέλησίν του, ἔκοψε καὶ ἐσήκωσε τὸ ξύλον διὰ τῆς βίας. Ἡ Σίβυλλα, ἀκούσασα περὶ τοῦ θαυμαστοῦ τούτου ξύλου ἤλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα νὰ ἴδῃ αὐτὸ καὶ καθίσασα ἐπ' αὐτοῦ ἠσθάνθη ἰσχυρὸν ἔγκραμα καὶ ἐξεφώνησε: «ὦ κατηραμένον ξύλον!» Ἀμέσως ὁμως οἱ περίξ αὐτοῦ συγκεντρωμένοι ἄνθρωποι ἀνεβόησαν: «ὦ ξύλον, τρεῖς εὐτυχισμένον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου θὰ σταυρωθῇ ὁ Χριστός!»

«Ὁ Σολομὼν, σηκώσας τὸ ξύλον καὶ μετρήσας αὐτὸ εἰς τὴν στέγην τοῦ ναοῦ, εἶδεν, ὅτι οὔτε αὐτὸ ἦτο κατάλληλον δι' αὐτήν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἄνθρωπός τις ἐργαζόμενος εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Ἰορδάνου ἔχασε τὸν πέλεκυν αὐτοῦ εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ. Ἀναζητήσας αὐτόν, τὸν εὔρεν ἐσφηνωμένον εἰς ξύλον, ὅπερ εὐρίσκειτο εἰς τὸ βῆθος τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Σολομὼν, μαθὼν τοῦτο, ἐστειλεν ἀνθρώπους νὰ ἐξαγάγουν τὸ ξύλον ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ νὰ τὸ φέρουν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὅταν τὸ ξύλον ἐμετρήθη διὰ τὴν στέγην, εἶδον καὶ πάλιν, ὅτι οὔτε αὐτὸ ἦτο κατάλληλον δι' αὐτήν».

«Ὁ Σολομὼν ἠρώτησε καὶ πάλιν τοὺς δαίμονας καὶ ἔμαθε παρ' αὐτῶν, ὅτι ἐπῆρχε καὶ τρίτον ξύλον, μέγα καὶ ὠραῖον, προερχόμενον ἐκ τῆς Ἐδέμ. Οἱ δαίμονες πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐδέμ, λαμβάνουν τὸ δένδρον ἐκ τῆς κορυφῆς, τὸ ξεροζώνουν, ἀλλὰ μὲ τὰς ρίζας παίρνουν καὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀδάμ. Ὅταν ἔφεραν τὸ ξύλον εἰς Ἱεροσαλήμ, εἶδον καὶ πάλιν, ὅτι οὔτε αὐτὸ ἦτο προωρισμένον διὰ τὴν στέγην τοῦ ναοῦ. Ὁ Σολομὼν, ἰδὼν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀδάμ, διέταξε νὰ συγκεντρωθῇ ὅλος ὁ λαὸς καὶ νὰ πράξῃ ὅ,τι θὰ ἔκαμνε καὶ αὐτός. Ὁ βασιλεὺς λαβὼν μίαν πέτραν ἔρριψεν αὐτήν κατὰ τῆς κεφαλῆς λέγων «Σὲ φονεύομεν ὡς καταπατητὴν καὶ παραβάτην τοῦ Κυρίου». Καὶ ὅλος ὁ λαὸς ἔρριψε πέτραν, ποιήσας οὕτω λιθόστρωτον — τὸ κείμενον ἔχει

lythostroton—, οὕτω δ' ἐσχηματίσθη ὁ λόφος, ἐφ' οὗ ἐσταυρώθη ὁ Σωτήρ»⁵⁰.

Ὁ ρουμανομαθῆς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Δ. Β. Οἰκονομίδης, πού δημοσιεύει σέ ἑλληνικὴ μετάφραση τὴν παράδοση, γράφει ὅτι αὐτὴ προέρχεται «προφανῶς ἐκ μεταφράσεως ἀποκρύφου κειμένου»⁵¹. Ἐκεῖνο πού ἐγὼ θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω εἶναι ὅτι ἡ παράδοση ὅπως μὲ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τῆς διατυπώνεται (ὅπως ὅτι ὁ Σολομὼν ὑψώσε μέχρι τῆ στέγη τὸν ναὸν τῆς Σιών καὶ τότε παρουσιάσθηκε ἡ ἀνάγκη ἐξευρέσεως ὑπερμεγέθους ξύλου [γὰρ νὰ συρθῆ μέχρι τοῦ ναοῦ χρειάσθηκε ἡ ζεύξη 80 βουβάλων], τὸ ὁποῖο «ἐπροσκυνοῦσε πολὺς λαὸς» ὡς ἱερὸ κλπ.) σχετίζεται προφανῶς μὲ τὴν παράδοση ὅπως διατυπώνεται στὴν *Vita Nicolai Sionitae* καὶ τὰ ὑπόλοιπα κείμενα. Στὶς παραπάνω ὀφθαλμοφανεῖς ἀντιστοιχίες θὰ πρόσθετα ὅτι ἀκόμη καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ ξύλου ἔπειτα ἀπὸ τὴν μέτρησίν του (ὑποθέτω ὅτι ὑπονοεῖται στὴν παράδοση ὅτι τὸ ξύλο ἦταν πῶς κοντὸ ἀπὸ ὅσο ἀπαιτοῦνταν γιὰ τὴ στέγαση τοῦ πελώριου ναοῦ) ἔχει κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἀντίστοιχό του στὰ παλαιὰ κείμενα, ἂν τουλάχιστον κρίνη κανεὶς ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ⁵², ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄγνωστο καὶ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα πού ἀναφέρονται σὲ συναφεῖς μύθους, ὅπως ὁ μῦθος τοῦ Ἑρυσίχθονος, γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω.

Ἄλλὰ τὸ θέμα τῆς ἐκκοπῆς ἱεροῦ δένδρου, προκειμένου τὸ στέλεχος του νὰ χρησιμοποιηθῆ γιὰ πρακτικούς σκοπούς καὶ πῶς συγκεκριμένα γιὰ τὴν στέγαση ναοῦ — ἡ κάποιου σημαντικοῦ οἰκοδομήματος — δὲν εἶναι ἄγνωστο καὶ στὶς ἀρχαῖες

50. Δ. Β. Οἰ κ ο ν ο μ ἰ δ ο υ, Χρονογράφου τοῦ Δεωροθέου τὰ λαογραφικά, Λαογραφία 18 (1959), σ. 203-205. Ἡ παράδοση αὐτὴ παρατίθεται ὡς σχόλιο δημῶδους νεοελληνικῆς παραδόσεως ἀπὸ τὴν Κρήτη (τὴν παραθέτει ὁ Οἰκονομίδης, ὁ.π., σ. 199), πού ἔχει ὁμως ἀρκετὲς καὶ σημαντικές διαφορές. Κατὰ τὴ νεώτερη αὐτὴ παράδοση: «Ὅντον ἤχτισεν ὁ Σολομὼν τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων, λέει τῷ μαστόρῳ: — Ἀμέτε νὰ κόψετε κεινὸ τὸ δεντρὸ νὰ τὸ βάλωμε ἐκεῖ στὸ ργυάκι σαντὶς καμάρια νὰ περνοῦμε (πρέπει πῶς εἶχενε κανένα ργυάκι ἐκεῖ κατὰ τὸν ναὸν). Πᾶνε οἱ μαστόροι καὶ κόβουνε τὸ δεντρὸ. Μετρᾶ τὸ ὁ μαστορὸς ὄξω ἀπὸ τὸ ργυάκι κ' ἦτονε πλιά μεγάλο. Βάνει το στὸ ργυάκι, δὲν κάνει, ἦτονε πλιά μικρὸ κ' ἤπεφτε μέσα. Βγάνει το ὄξω, ξαναμετρᾶ το, πλιά μεγάλο τὸ ξύλο. Ξαναβάνει το καὶ πέφτει μέσα. Ἐ, ἐτοτεσὰ μάνισεν κι ὁ μαστορὸς καὶ τὸ πέταξε πέρα κ' εἶπε: — Ὁ τρισκακάριστο ξύλο! (ἀντὶ νὰ πῆ ὃ τρισκακάριστο ξύλο). Ὁ Σολομὼν ἐδίεταξε τοτεσὰ καὶ τὸ φυλάκισαν κεινὰ τὸ ξύλο, γιατί ἦτονε τὸ ξύλο τῆς ἀμαρτίας)».

51. Ὁ.π., σ. 203.

52. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ τὴν *Vita Lycio-Alexandrina*, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἀπὸ τὸ ἱερὸ ξύλο «*συνεργεία τοῦ ἀκαθάρου δαίμονος... ἀπεκόπησαν ἐξ αὐτοῦ πῆγες τρεῖς... καὶ ἀναθήμενος ὁ ἀρχιτέκτων τὸ μήκος τοῦ ξύλου, ἀπέλιπεν τὸ ἀποκοπὲν ἀπὸ τοῦ ξύλου... καὶ οὐ φθάει*». Ἄλλὰ ὁ Ἅγιος Νικόλαος ἀναπληρώνει κατὰ τρόπο θυματικὸ «τὸ ἀπολείπον τοῦ ξύλου», προκειμένου νὰ τελειώσῃ ὁ ναὸς (A n r i c h, 1, ὁ.π., σ. 305-306).

προχριστιανικές πηγές και μάλιστα σέ μῦθο συναφῆ με τὴν στέγαση τοῦ ναοῦ τῆς Σιών. Ὅπως θὰ δοῦμε ἐκτενῶς παρακάτω, πρόκειται γιὰ τὸν μῦθο τοῦ Ἐρυσίχθονος, ποῦ τιμωρήθηκε νὰ πεινᾷ ἀκόρεστα μέχρι ποῦ νὰ πεθάνη, ἐπειδὴ ἔκοψε τὰ δένδρα τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος καὶ μάλιστα τὴν ἱερὴ δρῦ.

Συγγραφεῖς τῆς μεταγενέστερης ἀρχαιότητος, σύγχρονοι περίπου, παραδίδουν μιὰ ἄλλη παραλλαγή, σύμφωνα με τὴν ὁποία πρωταγωνιστὴς τῆς ἀνοσίας πράξεως εἶναι ὁ Τριόπας, ὁ πατέρας τοῦ Ἐρυσίχθονος καὶ ὄχι ὁ ἴδιος. Συγκεκριμένα ὁ ἱστορικὸς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει: «Ἐνταῦθα δὲ τὸ τέμενος τῆς Δήμητρος ἐκκόφοντα τῇ μὲν ὄλῃ καταχρήσασθαι πρὸς βασιλείων κατασκευήν. Δι' ἣν αἰτίαν ὑπὸ τῶν ἐγχοριῶν μισηθέντα φυγεῖν ἐκ Θεσσαλίας»⁵³. Κατὰ τὸν Λατῖνο μυθογράφο Ἰγνίνο, ποῦ κινεῖται στὴν ἴδια παράδοση *Nonnulli etiam Triopan Thessalorum regem dixerunt esse qui, cum suum domicilium tegere conaretur, Cereris ab antiquis collocatum diruit templum; pro quo facto, a Cerere fame objecta, numquam postea frugibus ullis saturari potuisse existimatur*⁵⁴.

Ἄνεξάρτητα πάντως ἀπὸ τὴν μεταγενέστερη·ἢ ὅποια ἄλλη τύχη τῆς διηγῆσεως γιὰ τὴν ἐκκοπή τοῦ στοιχειωμένου δένδρου ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο καὶ τὴν σχέση της με τὶς μεταγενέστερες γραπτές, ἔστω, διηγῆσεις τοῦ τύπου τῆς διηγῆσεως τοῦ χειρογράφου τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ἡ διάδοση τῆς παραδόσεως στὴν περιοχή τῆς Λυκίας πρέπει νὰ ὑπῆρξε ἐντονα ζωηρῆ. Ἐνισχυτικὸ στοιχεῖο τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου αὐτοῦ ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀνωτέρω μαρτυρία στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Ἰσπατίου, τοῦ ὁποίου πεδίο δράσεως με ἀνάλογη θαυματουργικὴ παρέμβαση σὲ στοιχειωμένα δένδρα ὑπῆρξε, ὅπως εἶδαμε, ἡ χώρα τῶν Βιθυνῶν, περιοχή δηλ. πλησίον τῆς Λυκίας στὸν χῶρο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἄλλὰ ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἐντυπωσιακώτατο σὲ σχέση με αὐτὴ τὴν παρουσία καὶ διάδοση στὸν συγκεκριμένο χῶρο εἶναι ἡ παράσταση τοῦ ἴδιου, ὅπως φαίνεται, μύθου σὲ νόμισμα τῶν Μύρων τῆς Λυκίας τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορα Γορδιανοῦ τοῦ Γ' (238-244 μ.Χ.)⁵⁵. Στὴν μιὰ ὀψὲς τοῦ νομίσματος αὐτοῦ, ποῦ θεωρεῖται ὁ σπουδαιότατος

53. Διοδ. Σικελ. Βιβλ. 5, 61, 2.

54. Hyg., *Astron.* 2, 14. Βλ. Detlev Fehling, *Erysichthon oder das Märchen von der mündlichen Überlieferung*, *Rheinisches Museum für Philologie*, Neue Folge 115 (1972), σ. 181-182, ὅπου μνημονεύονται ἢ παρατίθενται καὶ τὰ προηγούμενα κείμενα καὶ K. J. McKay, *Erysichthon, A Callimachean comedy*, Leiden 1962, σ. 17 καὶ 37-38, N. Hopkins, *Callimachus: Hymn to Demeter*, ed. with an introduction and commentary by... Cambridge 1984, σ. 24, ὅπου τὰ κείμενα καὶ βιβλιογραφία.

55. Βλ. μεταξὺ ἄλλων: Imhoff-Blumer—Otto Keller, *Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen des Klassischen Altertums*, Leipzig 1889, πίν. X 42· I. N.

νομισματικός τύπος τῆς πόλεως⁵⁶, ἀποδίδεται ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὴν κοπὴ ἀπροσδιορίστου εἶδους δένδρου καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση ἡ φοβερὴ ἀποκρουστικὴ δύναμη ποῦ τὸ τελευταῖο διαθέτει. Συγκεκριμένα παριστάνεται δένδρο μὲ τὸ εἶδωλο μιᾶς θεᾶς μεταξὺ τῶν ἄνω κλάδων του, τῆς Ἀρτέμιδος Ἐλευθεράς, ὅπως πιστεύεται εὐρύτερα⁵⁷

S v o r o n o s, Britomartis, Revue Belge de numismatique (1894), σ. 113-147· Barclay V. Head - Ἰωάννου Ν. Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, ἡ ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς νομισματικῆς 2, ἐν Ἀθήναις 1898, σ. 248· Louis Robert, Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques, Hellenica 10 (1955), σ. 198-199· Alfred Laumonier, Les cultes indigènes en Carie, Paris 1958, σ. 496 καὶ Robert Fleischer, Artemis Eleuthera, Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC) II, 1, Zürich - München 1984, σ. 755. Στὰ παραπάνω ἔργα καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

56. Barclay V. Head - Ἰωάννου Ν. Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, ὁ.π.

57. Ὅτι πρόκειται γιὰ θεὰ ἢ γιὰ εἶδωλο θεᾶς δὲν ἀμφιβάλλουν οἱ εἰδικοί, νομισματολόγοι καὶ ἄλλοι, παρὰ τὶς ἐλαφρὲς διαφοροποιήσεις ἢ ἀμφιβολίες ποῦ διατυπώνονται ὡς πρὸς τὴν συγκεκριμένη θεότητα, μὲ κυρίαρχη, ἐπαναλαμβάνουσα, πάντοτε τὴν ἀποφῆ ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν Ἀρτεμὴ Ἐλευθερά. Κάπως διαφορετικὰ ἐρμηνεύει, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, τὴν εἰκονιζόμενη γυναικεία μορφή ὁ Στίλπων Κυριακίδης, θεωρῶντας πιθανώτερο ὅτι εἰκονίζεται ἡ Ἰδα ἢ θεοτήτα ποῦ ἐνοικεῖ στὸ δένδρο. Ἐνιαχυτικὸ τῆς γνώμης του αὐτῆς θεωρεῖ ὁ Κυριακίδης καὶ τὸ περίγραμμα, μέσα στὸ ὁποῖο ἐν εἰδεί ἀνθρωπόμορφης σαρκοφάγου περικλείεται ἡ γυναικεία μορφή. «ἐν νομιζῶ», γράφει ὁ Κυριακίδης, «ὅτι πρόκειται περὶ κόγχης, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι θεθεῖμένον τὸ εἶδωλον. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τοιούτου θὰ ἐπρεπεὶν ἡ γραμμὴ νὰ κλείη καὶ ἐκ τῶν κάτω. Οὔτε μοῦ φαίνεται πιθανόν ὅτι εἰκονίζεται πέπλος ἢ ἄλλο τι περιβλήμα. Ὡς ἔχει ἡ εἰκὼν, ἡ μορφή φαίνεται ὡς ἐκ τοῦ στελέχους τοῦ δένδρου ἀνακύπτουσα διὰ δὲ τῆς ἐν εἰδεί φλοιοῦ περικλειούσης τὴν μορφήν γραμμῆς πιθανῶς ὁ τεχνίτης ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἐντὸς τοῦ δένδρου περικλειομένης θεοτήτος», (βλ. Στίλπωνος Π. Κυριακίδου, Ἡ λαιδορία, ὁ.π., σ. 271). Εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ δεχθῆ κανεὶς ὅτι ἡ λαϊκὴ δεισιδαιμονία ἐπῆρεσε τὴν παράσταση ἐπὶ τοῦ νομίσματος, ἐν ὅψει μάλιστα τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ἀρτεμὶς δὲν εἶναι μιὰ ὁποιαδήποτε θεὰ ἀλλὰ ἡ σημαντικώτερη εἰδωλολατρικὴ θεὰ, ἡ ἀρχηγέτις θεὰ τῆς Λυκίας (βλ. A n g e l s, 2, ὁ.π., σ. 226, ἰδίως σ. 505-506). Ἐξ ἄλλου οἱ εἰκονογραφικὲς παραστάσεις δενδριτῶν θεῶν εἶναι πολὺ συνηθισμένες (βλ. Κώστα Π. Χαράλαμπεῖδη, Οἱ δενδρίτες στὴν προχριστιανικὴ καὶ χριστιανικὴ ἱστοριοφιλολογικὴ παράδοση καὶ εἰκονογραφία, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 37 κ.ἑξ. Στὴν σ. 47 καὶ (βλ. πίν. 5) καὶ γιὰ τὴν παράσταση τῆς Ἀρτέμιδος στὸ νόμισμα τῶν Μύρων τῆς Λυκίας γιὰ τὴν ὁποία βλ. ἀκόμη: Ἀννης Ἀποστολάκη, Διόνυσος Δενδρίτης, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1942-44 (ἐν Ἀθήναις 1948), σ. 79-80 καὶ Κωνσταντίνου Δ. Καλοκέρη, Τὰ ἱερὰ δένδρα καὶ τὸ ἐξ Ἀνατολῆς καταγόμενον δένδρον τῶν Χριστουγέντων, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 13 καὶ πίν. 7, εἰκ. 3). Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ παράσταση τῆς θεᾶς στὸ ἄνω μέρος τοῦ δένδρου, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἀναδύεται ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ, φαίνεται νὰ ἔχῃ τὸ παράλληλό της στὸ Θαῦμα, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ὁ «δαίμων... ἐφόλευσεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δένδρου» παρὰ τὸ ὅτι αὐτὸ ὀφείλεται, κατὰ τὸ κείμενο, σὲ λόγους πρακτικούς, ἐλέγχου τῆς γονιμότητος κλπ. τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, (ἴδου γὰρ ἔβλεπον ὁ δαίμων, οὐδεὶς προέκοπτεν).

πράγμα τὸ ὁποῖο δηλώνει τὴν ἱερότητά του. Δύο ἄνδρες εἰκονίζονται δεξιά καὶ ἀριστερά τοῦ κορμοῦ του, οἱ ὅποιοι μὲ πελέκεις προσπαθοῦν νὰ τὸ κόψουν ἀλλὰ ἀποτρέπονται ἀπὸ δύο τρομερὰ φίδια, τὰ ὅποια βγαίνουν ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ δένδρου καὶ ὀρμοῦν ἐναντίον των.

Στὴν παράσταση τοῦ νομίσματος παραπέμπει ἤδη ὁ Ν. Γ. Πολίτης, γιὰ νὰ δεῖξῃ ἀκριβῶς ὅτι ὑπάρχουν ἀντίστοιχοι πρὸς τὶς νεοελληνικὲς παραδόσεις γιὰ ἱερὰ δένδρα, πού ἐκδικιοῦνται ὅταν ἀποκόπτονται⁵⁸, ἀρχαῖοι μῦθοι, ἡ συμβολὴ τοῦ ὅμοιως φθάνει μέχρις ἐδῶ, ἐπειδὴ ἀγνοεῖ τὰ διαλαμβανόμενα σχετικῶς στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Νικολάου⁵⁹.

Ἀντίθετα ὁ Anrich ἐξετάζει τὰ πράγματα συνδυαστικά, ὅπως ἀπαιτεῖται, ἀφοῦ παράσταση τοῦ νομίσματος καὶ ἀγιολογικὴ διήγηση ἀφοροῦν στὸν ἴδιο τόπο καὶ σὲ αἰῶνες πού δὲν ἀπέχουν πολὺ μεταξύ των. Ὁ Anrich δὲν θεωρεῖ ἀδύνατο ἢ παράσταση στὸ νόμισμα νὰ ὑπῆρξε ἡ ἀφειρητρία γιὰ τὴν δημιουργία τῆς ἀγιολογικῆς διήγησης, θεωρεῖ ὅμοιως πιθανώτερο παράσταση καὶ ἀγιολογικὴ διήγηση ἀνεξάρτητα ἢ μίᾳ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ ἀποδίδουν περιφερύμενη, προφανῶς παλαιότερη καὶ παγανιστικὴ παράδοση στὸ χῶρο τῆς Λυκίας⁶⁰.

Ἄς σημειωθῇ ὅτι ἀνάλογῃ μὲ τὴν παραπάνω παράσταση ὑπάρχει καὶ σὲ νόμισμα τῆς Ἀφροδισιάδος τῆς Καρίας. Καὶ στὴν περίπτωση τοῦ νομίσματος αὐτοῦ, πού ἀποτελεῖ πάλιν τὸν πῖο σπουδαῖο τύπο τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως, ὑπάρχει παράσταση δένδρου (Μύρρας;), δεξιά καὶ ἀριστερὰ τοῦ ὁποίου εἶναι δύο ἄνδρες. Ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς προσπαθεῖ νὰ πληξῇ τὸ δένδρον μὲ πέλεκυν, ἐνῶ ὁ ἄλλος φαίνεται νὰ σπεύδῃ νὰ ἀπομακρυνθῇ⁶¹. Ἄν ὁ συμβολισμὸς τῆς παραστάσεως αὐτῆς εἶναι δια-

58. Ἀκόμη καὶ μέσω τῶν φιδιῶν (φυλάκων), ὅπως τώρα φαίνεται ἀπὸ τὶς νεώτερες Κυπριακὲς παραδόσεις (ἀνωτ. σ. 7). Ἄν ἡ ὁμοιότητα τῆς ἐκδικήσεως ὅπως ὑπονοεῖται στὴν παράσταση τοῦ νομίσματος τῶν Μύρων καὶ ὅπως σαφῶς ἀναφέρεται: σὶς Κυπριακὲς παραδόσεις δὲν εἶναι τυχαία, τότε ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ ἓνα ἐντυπωσιακὸ πρᾶγματι γεγονός.

59. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 2, ὅ.π., σ. 917.

60. Anrich 2, ὅ.π., σ. 226 (Dass das erhaltene oder ein ähnliches Münzbild die Darstellung in unserer Vita veranlasst hätte, wäre an sich nicht unmöglich. Weit wahrscheinlicher ist indes, dass das Münzbild und unsere Erzählung unabhängig voneinander eine in der Gegend von Myra umgehende Legende wiedergeben. Da Plakoma in nächster Nähe von Myra gelegen haben muss und Zypresse als ein uraltheiliger Baum geschildert wird, darf sogar die Frage aufgeworfen werden, ob sie etwa gar mit dem heiligen Baume des Münzbildes identisch ist).

61. Imhoof-Blumer—Otto Keller, Tier-und Pflanzenbilder, ὅ.π., X 43 (σ. 64), Barclay V. Head—Ἰωάννου Ν. Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, ὅ.π., σ. 155.

φορετικός από τὸν προηγούμενο, ἡ ἴδια ἡ παράσταση καὶ αὐτοῦ τοῦ νομίσματος δὲν παύει, ὅπως ἐσημείωσα, νὰ εἶναι συναφῆς μὲ τὴν προηγούμενη.

Ἰδιαιτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐπεισόδιο τῆς κοπῆς τοῦ δένδρου, ὅπως ἐκτίθεται στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀναφέρεται καὶ σὲ βίους Δυτικῶν Ἁγίων καὶ μάλιστα πολὺ νωρίς. Στους βίους αὐτοὺς παραπέμπουν ἤδη μερικοὶ⁶² ἀλλὰ μόνο ἡ παράθεση τῶν σχετικῶν κειμένων μὲ τις λεπτομέρειες τῶν δίνουν τὸ μέτρο τῆς συνάφειας μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν παραδόσεων, τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν Λατινικῶν.

Δύο ἀπὸ τις παλαιῆς αὐτῆς διηγήσεις ποὺ ἀνήκουν ἀντίστοιχα σὲ δύο μοναχοὺς, τὸν Σουλπίκιον Σεβῆρο καὶ τὸν Ἅγιο Βονιφάτιο, εἶναι ἀπὸ τις πρὸ χαρακτηριστικῆς καὶ ὀπωσδήποτε ἀπολύτως συγγενεῖς μὲ ἐκεῖνες τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν Ἅγιο Νικόλαο. Ὁ Σουλπίκιος Σεβῆρος, τοῦ ὁποῦο ἡ δράση τοποθετεῖται γύρω στὸ 400, συνέγραψε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 396 τὸν βίο τοῦ καθολικοῦ Ἁγίου Μαρτίνου (*vita Martini*), ποὺ ἔγινε δημοφιλέστατος κατὰ τὸν Μεσαίωνα, στὸν βίο δὲ αὐτὸν περιλαμβάνει καὶ τὴ θαυμαστὴ διήγηση. Στὴν διήγηση γίνεται εἰδικώτερα λόγος γιὰ στοιχειωμένο δένδρο, ποὺ εἶναι πρὸ συγκεκριμένα πεῦκο, τὸ πεῦκο δὲ αὐτὸ καθὼς καὶ ὅλα τὰ στοιχειωμένα δένδρα ἐκριζώνει ὁ Ἅγιος, γιὰ νὰ ἀνεγείρῃ στὴν θέση τῶν ἐκκλησίας ἢ μοναστήρια. Τὸ συγκεκριμένο λατινικὸ κείμενο τοῦ βίου ἔχει ὡς ἑξῆς: Ὁ Ἅγιος Μαρτίνος *cum in vico quodam templum antiquissimum diruisset, et arborem pinum, quae fano erat proxima, esset aggressus excidere; tum vero antistes loci illius, caeteraque gentilium turba coepit obsistere, et cum iidem illi, dum templum evertitur, imperante Domino quievisset, succidi arborem non patiebantur. Ille eos sedulo commonere, nihil esse religionis in stipite: Deum potius, cui serviret ipse, sequerentur: arborem illam, excidi oportere, quia esset daemonei dedicata. Tum ex illis unus, qui erat audacior caeteris: Si habes, inquit, aliquam de Deo tuo, quem dicis te colere, fiduciam, nosmetipsi succidemus hanc arborem, tu ruentem excipe: et, si tecum est tuus, ut dicis, Dominus, evades. Tum ille intrepide confisus in Domino, facturum se pollicetur. Hic vero ad istusmodi conditionem omnis illa gentilium turba consensit: facilemque arboris suae habuere jacturam, si inimicum sacrorum suorum casu illius obruissent. Itaque cum unam in partem pinus illa esset acclinis, ut non esset dubium, quam in partem succisa corrueret; eo loco vinculus statur pro arbitrio rusticorum, quo arborem esse casuram nemo dubitabat.*

62. Βλ. π.χ. λ. Baum, *Reallexikon für Antike und Christentum* (RLAC) 2, Stuttgart 1954, στ. 29, ὅπου καὶ ἄλλες σχετικῆς εἰδήσεις γιὰ τὴν δενδρολατρία.

Succidere igitur ipsi suam pinum cum ingenti gaudio laetitiaque caeperunt. Aderat eminus turba mirantium. Jamque paulatim nutare pinus, et ruinam suam casura minitari. Pallebant eminus monachi, et periculo jam propiore conterriti, spem omnem fidemque perdiderant, solam Martini mortem expectantes. At ille confisus in Domino, intrepidus opperiens, cum jam fragorem sui pinus concidens edidisset, jam cadenti, jam super se ruenti elevata obviam manu signum salutis opponit: tum vero (turbinis modo retroactam putares) diversam in partem ruit: adeo ut rusticos, qui toto in loco steterant, pene prostraverit. Tum vero in coelum clamore sublato, gentiles stupere miraculo; monachi flere prae gaudio; Christi nomen in commune ab omnibus praedicari. Satisque constitit, eo die salutem illi venisse regioni: nam nemo fere ex immani illa multitudine gentilium fuit, qui non impositione manus desiderata, Dominum Jesum, relicto impietatis errore, crediderit. Et vere ante Martinum pauci admodum, immo pene nulli in illis regionibus Christi nomen receperant: quod adeo virtutibus illius exemploque convaluit, ut jam ibi nullus locus sit, qui non aut ecclesiis frequentissimis, aut monasteriis sit repletus. Nam ubi fana destruxerat, statim ibi aut ecclesias aut monasteria construebat⁶³.

Πιὸ σύντομη ἀλλὰ ἐξ Ἰσου, ἣ Ἰσως καὶ περισσότερο, περιεκτικὴ καὶ διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ δευτέρη θρησκευτικὴ διήγηση, τῆς ὁποίας πρωταγωνιστὴς εἶναι ὁ Ἀπόστολος τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸν 7ο-8ο αἰ. Ἅγιος Βονιφάτιος. Κατὰ τὴν διήγηση αὐτῆ⁶⁴

63. Patr. Latin. (PL) 20, στ. 167-168.

64. Acta Sanctorum (ASS) Junii, 1, Antverpiae 1695, στ. 467. Πρβλ. Κώστα Π. Χαράλαμπίδη, Οἱ δεινόφυτοι, ὁπ., σ. 81. Ἐνδείξεις γιὰ δένδρα μὲ τὰ ὁποῖα συνδέονται ἀνάλογες πρὸς τὴς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλα κείμενα, τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων ἀλλὰ καὶ μεταγενέστερα. Ἔτσι στὸν 84ον κενόνα τῆς συνόδου τῆς Καρθαγένης, ποὺ συνήλθε στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ., γίνεται λόγος γι' αὐτές, ποὺ χαρακτηρίζονται μάλιστα ὡς λείψανα. «Ἦρσαν αἰτηθῆναι ἀπὸ τῶν ἐνδοξοτάτων βασιλέων, ἵνα τὰ λείψανα τῆς εἰδωλολατρίας μὴ μόνον τὰ ἐκ σοφόνων, ἀλλὰ καὶ ἐν οἰοισθῆναι τόποις ἢ ἄλλασιν, ἢ δένδροις, κατὰ τὴν ἐξαιφθῶσαι» (πρβλ. Ἰβίως τὴν ἔρμηνεία τοῦ Ἀριστοφάνου: δεῖ συντρέψασθαι τε καὶ ἐξαλειφῆσθαι... καὶ εἴ τι λείψανον εἰδωλολατρίας ὑπελείφθη ἢ ἐν τόποις, ἢ ἄλλασιν, ἢ δένδροις...), Γ. Ἀ. Ράλλη-Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων 3, 1853, σ. 511, Ἀγαπίου Ἱερομονάχου-Νικοδήμου Μοναχοῦ, Πηδάλιον, Ἀθήναι 1990, σ. 509 (ἐκδ. Ἀστὴρ) βλ. καὶ Φαίδωνος Κοκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς, 1, 2, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 275). Γιὰ συναφεῖς ἀντιλήψεις καὶ ἐνέργειες στοὺς Δυτικούς, παλαιότερες καὶ μεταγενέστερες, ΡLAC, ὁπ. Πρβλ. καὶ ὅσα σχετικὰ ἀναφέρονται στὸ ἔργο Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἐρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἐκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐν Πετρούπολει 1909, σ. 286 («Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου... Οἱ σκεοφανηθέντες ἔκοπτον δένδρον ἐν τῇ ὁδοῦ, ἐν ᾧ οἱ δαίμονες κατέκονν») καὶ σ.69 («Ὁ Δανιὴλ διαλύων τὸ β' ἐπίπτιον Ναβουχοδονόσορ. Λέν-

Horum consultu atque consilio, arborem quamdam mirae magnitudinis, quae prisco Paganorum vocabulo appellatur Robur-Jovis, in loco qui dicitur Gicesmere, servis Dei secum adstantibus, succidere tentavit. Cumque mentis constantia consortatus arborem succidisset, magna aderat copia Paganorum, qui & inimicum deorum suorum intra se diligentissime devotabant. Sed ad modicum quidem arbore praecisa, confestim imensa roboris moles divino desuper flatu exagitur, & palmitum confracta culmine corrui, & quasi superni nutus solatio in quatuor etiam partes dirupta est; & quatuor ingentis magnitudinis aequali longitudine trunci, absque Fratrum labore adstantium apparuerunt. Quo viso prius devotantes Pagani, & jam versa vice credentes, benedictionem Domino, pristina abjecta maledictione, reddiderunt. Tunc autem summae sanctitatis Antistes, consilio inito cum Fratribus, ligneum ex supradictae arboris metallo Oratorium confruxit, illudque in honorem S. Petri Apostoli dedicavit.

Ἡ σύμπτωση ἔχει μόνο στό περιεχόμενο γενικά ἀλλά καί στίς λεπτομέρειες τῶν διηγήσεων γιά τόν "Ἅγιο Νικόλαο καί ἐκείνων τῶν Δυτικῶν Ἁγίων καθιστᾶ πολὺ πιθανή τὴν ἐξάρτηση τῶν τελευταίων ἀπὸ τίς πρῶτες. Σὲ ἐποχὴ μάλιστα ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἐνιαῖα οἱ ἐπιδράσεις δὲν ἦταν ἀσυνήθιστες.

Ὅπωςδήποτε στὸν χῶρο ἰδίως τῆς Λυκίας, καί εὐρύτερα, μὲ τὴν σύγκρουση τῆς εἰδωλολατρίας, τὴν ὁποία ἐκπροσωποῦσε κατ' ἐξοχὴν ἡ Ἄρτεμις Ἐλευθέρα, καί τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τῆς ὁποίας πρόμαχος καί τελικὸς νικητὴς ἦταν ὁ Ἅγιος Νικόλαος, μιὰ παράδοση ὅπως αὐτὴ τῆς κοπῆς τοῦ δένδρου, μέσω τῆς ὁποίας ἐπιφαινόταν ἡ θεά, γιὰ νὰ δηλωθῇ ἡ νίκη τῆς νέας θρησκείας μὲ κύριον ἐκπρόσωπο τὸν πολιοῦχο τῶν Μύρων Ἅγιο Νικόλαο θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ δημοφιλῆς⁶⁵.

Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι ἡ κοπή τῶν ἱερῶν-στοιχειωμένων δένδρων περιορίζεται μόνο σὲ χριστιανικὸ ἐπίπεδο καί στὸν συγκεκριμένο χῶρο. Ἡ διήγηση γιὰ τὴν ἐκκοπή τῶν δένδρων ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο δηλώνει ἀπλῶς ὅτι ὁ ἀγῶνας ἐξαλείφεται τῆς εἰδωλολατρίας μὲ τὴν μορφή ποὺ παρουσιαζόταν στὰ Μύρα τῆς Λυκίας, λόγω τῆς καταλυτικῆς παρουσίας τῆς θεᾶς, ἦταν ἔντονος μέχρι τὸν 5' αἰῶνα. Κατὰ τὰ ἄλλα τόσο ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ὅσο καί ὁ Ἅγιος Ὑπάτιος, καί ὅποιοι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Ἁγίους, ἐπαναλάμβαναν πράξεις καί ἐνέργειες ποὺ εἶναι γνωστὲς στὸν εἰδωλολατρικὸ κόσμο καί μάλιστα πολὺ παλαιότερα. Ὁ ἀγῶνας καί ἡ ἀγωνία τῶν μοναχῶν εἶναι νὰ ἐξα-

δρον μέγα καὶ ὑψηλὸν καὶ εἰς τὰς κλώνους τοῦ διάφορα ποῦλια, καὶ εἰς τὴν ῥίζαν τοῦ ποικίλα θηρία φεύγοντα καὶ εἰς ἄγγελος μὲ τζικοῦρι κόπτων αὐτῶν).

65. Γιὰ τίς σχέσεις Ἄρτέμιδος καὶ Ἁγίου Νικολάου βλ. πρόχειρα Anrich 2, δ.π., σ. 505-509.

λείφουν την δενδρολατρία, που ήταν τόσο διαδεδομένη, για να έμπεδωθῆ ἡ νέα θρησκεία ἀλλὰ οἱ διηγῆσεις, πολλές φορές μάλιστα με τὴν ἴδια δομὴ ἀλλὰ με ἄλλο περιεχόμενο, εἶναι γνωστὲς ἀπὸ παλαιότερα. Οἱ μοναχοὶ ἀπλῶς μιμοῦνται τὶς πράξεις τῶν παλαιῶν εἰδωλολατρῶν καὶ με αὐτὸν τὸν τρόπο δημιουργοῦνται καὶ οἱ συναφεῖς διηγῆσεις. Στὴν οὐσία δηλ. ἔχομε ἐδῶ, ὅπως καὶ σὲ πολλές ἄλλες καὶ διαφορετικὲς περιπτώσεις, ἐκχριστιανισμό τῶν μύθων καὶ παραδόσεων γιὰ τὴν κοπὴ ἱερῶν δένδρων καὶ τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν πράξη αὐτὴ ποὺ θεωρεῖται ἀνόσια⁶⁶.

Οἱ μῦθοι αὐτοὶ, ποὺ ἔχουν πάντοτε ὡς βάση τὴν ἐκκοπή ἱερῶν δένδρων καὶ τὴν τιμωρία τῶν ἱεροσύλων ἀπὸ τὸ πνεῦμα ποὺ πιστεύεται ὅτι ἐνοικεῖ σ' αὐτὰ ἀναφέρονται πλήρως συνήθως σὲ πηγὲς τῆς μεταγενέστερης Ἀρχαιότητος, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι τὰ θέματά των δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πρὶο παλαιά.

Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ μῦθος γιὰ τὸν «δρυτόμον» Ἐλλὸ ἢ Σελλό, τὸν μυθικὸ πρόγονο τῶν Ἑλλῶν ἢ Σελλῶν καὶ ἱδρυτὴ τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης με τὴν ἱερὴ καὶ προφητικὴ βελανιδιά. Ὁ Ἡπειρωτικὸς αὐτὸς μῦθος παραδίδεται σὲ δύο παραλλαγές. Κατὰ τὴν πρώτη τὸ Ἐλλοί, ὅπως ὠνομάζονταν οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ἱερατεῖο τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, προέρχεται «ἀπὸ τοῦ Ἐλλοῦ τοῦ δρυτόμου, ᾧ φασι τὴν περιστερὰν πρώτην καταδειξάι τὸ μαντεῖον»⁶⁷, ἢ «ἡ μὲν χρυσὴ πέλεια ἔτ' ἐπὶ τῆς δρυὸς ἐν λογίοις ἢ σοφῇ καὶ χρησμοί, οὗς ἐκ Διὸς ἀναφθέγγεται, κείται δ' οὗτος ὁ πέλεκυς, ὃν μεθῆκεν Ἐλλὸς ὁ δρυτόμος, ἀφ' οὗ κατὰ Δωδώνην οἱ Ἐλλοί»⁶⁸. Κατὰ τὴν ἄλλην παραλλαγὴν, τὴν ὁποία μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ μέχρι τὰ Ἡπειρωτικὰ τοῦ Προξένου, ἱστορικῶ τοῦ βασιλιᾶ Πύρρου, ἑνας βοσκός, ὁ Μαρδύλας (ἢ καὶ Μανδύλας), ἐπειδὴ ἡ μαντικὴ βελανιδιά ἐφάνερωσε ὅτι αὐτὸς ἐκλείψε τὰ πρόβατα ἐνὸς ἄλλου βοσκῶ («τότε πρῶτον, φασί, τὴν δρῦν φωνὴν ἀφείναι»), «τοῦτον λέγεται προσοργισθέντα τῇ δρῦι θελήσαι αὐτὴν ἐκκόψαι νύκτωρ. Πελειάδα δὲ ἐκ τοῦ στελέχους ἀνακύψασαν ἐπιτάξαι μὴ τοῦτο δρᾶν. Τὸν δὲ δειματωθέντα μηκέτι τοῦτο τολμησαι, μὴ θιγεῖν τοῦ ἱεροῦ τοῦτου δένδρου. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὸλμημα μηρῖσαι αὐτῷ τοὺς Ἡπειρώτας. Ὅθεν καὶ λαβόντας δίκην ταύτην εἰσπράξασθαι τῆς ἀπ' αὐτοῦ ὑπομονῆς τὸν μάντιν προάγει»⁶⁹.

66. Βλ. σχετικὰ Frank R. Trombley, *Hellenic religion and christianization* C. 370-529 1, Leiden-New York-Köln 1993, σ. 156-157 (Religions in the Graeco-Roman World 115,1).

67. Σχόλ. Ὁμ. Ἰλ. Π 234d² (Erbse 4, σ. 222).

68. Φιλολογ. Εἰκ. 2, 31, 1.

69. Σχόλ. Ὁμ. Ὀδ. ξ, 327. «Ἡ ἱστορία παρὰ τῷ Προξένῳ», συμπληρώνουν τὰ σχόλια. Τὰ κείμενα τῶν δύο παραλλαγῶν τοῦ μῦθου παραθέτει σὲ μιὰ γενικώτερα ἐνδιαφέρουσα μελέτῃ του ὁ Albin Lesky (Hellos-Hellotis, Wiener Studien 46 [1948], σ. 54 καὶ 60 ἀντίστοιχα). Βλ.

Στὴν γειτονικὴ πρὸς τὴν Ἥπειρο Θεσσαλία ἐπιχωρίαζε ἕνας ἄλλος μῦθος, ἐκεῖνος τοῦ Ἑρυσίχθονος, στὸν ὁποῖο ἐγίνε ἀναφορά παραπάνω.

Γιὰ τὸν ἀρχαῖο μῦθο τοῦ θεσσαλικοῦ ἥρωα Ἑρυσίχθονος ἔχομε ἀρκετὲς μαρτυρίες, ἀλλὰ ὁ μῦθος αὐτὸς παραδίδεται ἐκτενῶς καὶ πρὸ παντὸς ὁλοκληρωμένα μόνο ἀπὸ τὸν Καλλιμάχο καὶ τὸν Ὀβίδιο. Κατὰ τὸν Καλλιμάχο ὁ Ἑρυσίχθων δὲν σέβεται τὸ ἱερὸ ἄλσος τῆς Δήμητρος, μέσα στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν «πίτυς, μεγάλαι πετέλαι καὶ ὄχραι». Ἀντίθετα στὸ ἄλσος αὐτὸ ὁ Ἑρυσίχθων:

*σεύατ' ἔχων θεράποντας εἰκόσι, πάντας ἐν ἀκμῇ,
πάντας δ' ἀνδρογίγαντας ὄλαν πόλιν ἀρκίος ἄραι,
ἀμφότερον πελέκεσσι καὶ ἀξίνοισιν ὀπλίσας
ἐς δὲ τὸ τᾶς Δάματρος ἀναιδέες ἔδραμον ἄλσος.
Ἦς δὲ τις αἰγίερος, μέγα δένδρεον αἰθέρι κῦρον
τῷ ἐπι ταὶ νύμφαι ποτὶ τᾶνδιον ἐψόωντο
ἂ πράτα πλαγείσα κακὸν μέλος ἴαχεν ἄλλαις.
Ἄσθετο Δαμάτηρ, ὅτι οἱ ξύλον ἱερὸν ἄλγει,
εἶπε δὲ χωσαμένα· τίς μοι καλὰ δένδρεα κόπτει;*

Ὁ Ἑρυσίχθων προτρέπεται νὰ παύσῃ νὰ ἀνοσιουργῇ, γιὰ νὰ μὴν προκαλέσῃ τὴν ὀργὴ τῆς θεᾶς:

*Παῦεο καὶ θεράποντας ἀπότρεπε, μὴ τι χαλεθῇ
πότνια Δαμάτηρ, τᾶς ἱερὸν ἐκκεραΐξεις,*

ἀλλ' αὐτὸς ἀγνοεῖ ὑπερφίαλα τὴν προειδοποίηση ἀπειλώντας καὶ δηλώνοντας τὸν σκοπὸ τῆς ἐκκοπῆς τῶν δένδρων, ποὺ συνίσταται στὴν στέγαση μὲ αὐτὰ τοῦ «δόμου» του, προκειμένου ἐκεῖ νὰ παρέχῃ λαμπρὴ φιλοξενία στοὺς συντρόφους του: «ταῦτα (ἐνν. δένδρεα) δ' ἐμὸν θησεὶ στεγανὸν δόμον, ᾧ ἐν δαίτας αἰὲν ἐμοῖς ἐτάροισιν ἄδαν θυμαρέας ἀξῶ». Μὲ τὴν συμπεριφορὰ του ἐξοργίζει πράγματι πολὺ τὴν Δήμητρα, ἢ ὅποια τὸν καταδικάζει νὰ πεινᾷ ἀκόρεστα μέχρι τὸν θάνατόν του:

*αὐτίκα οἱ χαλεπὸν τε καὶ ἄγριον ἔμβαλε λιμὸν
αἰθῶνα κρατερόν, μέγала δ' ἔοτρεύετο νοῦσφ⁷⁰*

πρόχειρα τοὺς μῦθους στοῦ Σ. Ι. Δάκαρη, Ὁδηγὸς ἀρχαιολογικοῦ χώρου Δωδώνης, 1971, σ. 22, πρβλ. καὶ Κ. Ρωμαῖο, στὸ περιοδ. «Λαβύρινθος» 2, 1976, σ. 43 κ.έξ. Γιὰ τὴν δυσκολία τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ χωρίου τῆς β' παραλλαγῆς Albin Lesky, ὅπ., σ. 61.

70. Τὸ κείμενο τοῦ Καλλιμάχου μὲ τὸν μῦθο τοῦ Ἑρυσίχθονος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ θέμα ἐνὸς ὁλοκλήρου ὕμνου, τοῦ ὕμνου Εἰς Δήμητρα, βλ. στὴν ἐιδ. τοῦ Ν. Hopkins, ὅπ. Γιὰ

Σύμφωνα με τὸν Ὀβίδιο, ποῦ ἔχει κατὰ πᾶσα πιθανότητα ὡς πηγὴ τὸν Καλλιμαχο, ἢ τὸν μιμεῖται, ἀλλὰ ἔχει καὶ ἐνδιαφέρουσες μικρές, ἔστω, ἀποκλίσεις ὡς πρὸς τίς λεπτομέρειες, στὸ ἄλλοσ αὐτὸ τῆς Δήμητρος βρισκόταν ἔξοχη γιὰ τὴν πολυετῆ τῆς σταθερότητα μεμονωμένη ἱερῆ βελανιδιά, τῆς ὁποίας τὸ πᾶχος τοῦ κορμοῦ ἦταν 15 ὀργυιές. Ὁ Ἐρυσίχθων προστάζει τοὺς δούλους νὰ κόψουν τὴν ἱερῆ δρῦ, οἱ τελευταῖοι διστάζουν καὶ ἔτσι ἀναλαμβάνει ὁ ἴδιος τὸ ἔργο προφέροντας ἀνοσίους λόγους. Στὰ κτυπήματα μετὰ τὸν πέλεκυν ἐτρόμαξε καὶ ἀναστέναξε τὸ δένδρο, ἀπὸ τὴν πληγὴ τοῦ φλοιοῦ ἔτρεξε αἷμα, ὅποτε ἀπὸ τὴν μέση τοῦ δένδρου ἀκούεται ἡ φωνὴ Νύμφης, ἡ ὁποία πεθαίνοντας μαζὶ μετὰ τὸ δένδρο μαντεύει ὅτι ἐπίκειται ἡ τιμωρία τοῦ ἱεροσούλου, πρᾶγμα ποῦ καὶ τελικὰ συμβαίνει. Ὁ Ἐρυσίχθων καταδικάζεται νὰ πεινᾷ ἀκατάπαυστα μετὰ αὐξανόμενο ρυθμὸ, νὰ τρώγῃ καθεστὶ γιὰ νὰ κορέσῃ τὴν πείνα του⁷¹.

Στὴν Ἀττικὴ ἐπιχωρίαζε ἓνας ἀκόμη σχετικὸς μῦθος, ὁ μῦθος τοῦ Ἀλιρρόθιου. Σύμφωνα μετὰ μιὰ παραλλαγή του «λέγουσι γὰρ ὅτι Ἀλιρρόθιος, ὁ παῖς Ποσειδῶνος, ἠθέλησεν ἐκκόψαι αὐτὰς (ἐνν. τὰς μορίας, τὰς ἱερὰς ἐλαίας τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει) διὰ τὸ τῆς ἐλαίας εὐφροθείσης κριθῆναι τῆς Ἀθηνᾶς τὴν πόλιν. Ὁ δὲ ἀνατείνας τὸν πέλεκυν καὶ ταύτης ἀποτυχῶν ἐπλήξεν ἑαυτὸν καὶ ἀπέθανε». Κατ' ἄλλη παραλλαγή ὁ Ἀλιρρόθιος «τὸν πόνδα αὐτοῦ πλήξας ἐτελεύτησε» στὴν προσπάθειά του νὰ κόψῃ τὴν ἐλιά τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν ὁποία ἡ τελευταία ἐπιδείκνυε μετὰ τὴν νίκη τῆς ἐναντίον τοῦ Ποσειδῶνα, κ.ἄ.⁷²

τὸν μῦθο καὶ τὸ κείμενο εἶναι διαφωτιστικὰ ὅσα γράφονται στὴν εἰσχωριὰ καὶ στὰ σχόλια. Ἐκτεταμένη εἶναι καὶ ἡ προτασόμενη βιβλιογραφία, ἀπὸ τὴν ὁποία πάντως σημειῶν ἰδιαιτέρως τὴν μνημονευθεῖσα βασικὴ πραγματεία τοῦ K. J. M c K a y, Erysichthon, A Callimachean comedy, Leiden 1962 (Mnemosyne, Bibliotheca Classica Batava, Suppl. 7). Ἐννοεῖται ὅτι ὁ μῦθος ἀναφέρεται, καὶ κάποτε μάλιστα ἐκτενῶς, σὲ ὅλα τὰ μυθολογικὰ λεξικά κλπ. (βλ. κυρίως: O. C r u s i u s, Erysichthon στοῦ W. H. R o s c h e r, Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie 1, 1884-1890, στ. 1373-1384 [μετὰ ἀναφορά σὲ ὅλες τίς πηγές, παλαιότερες καὶ νεώτερες] καὶ K e r n, Erysichthon, PWRE 11 ἡμίτ., 1907, στ. 571-574). Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ μῦθου ὑπὸ τύπο παραμυθοῦ καὶ ἄλλα σχετικὰ ζητήματα βλ. Σ τ ε φ. Δ., Ἡ μ ε λ λ ο υ, Μυρμιδονὰ καὶ Φαρακιά. Ἐνα παραμῦθι ἀπὸ τὴν Κω καὶ ὁ μῦθος τοῦ Ἐρυσίχθωνος. Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ 5 [Μνήμη Λεάνδρου Βρανούση] Ἀθήνα 1996, σ. 197 - 222 [Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἑρευνῆς τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ].

71. Ὁ β i δ. Μεταμορφ. 8, 729-869.

72. Ἀ ρ ι σ τ ο φ. Σχόλ. Νερ. 1005. Πρβλ. καὶ Σ ο ὕ δ α λ. μορίαὶ καὶ S e r v i u s, Berg. Georg. 1, 18. Κατὰ τὸν μεταγενέστερο παροιμογράφου Μ. Ἀποστόλου, ποῦ ἀκολουθεῖ τὰ ἀρχαῖα σχόλια (δ.π.), παλαιότερους λεξικογράφους καὶ ἄλλες πηγές «μορίαὶ γὰρ ἐλέγοντο αἱ ἐλαίαι, αἱ ἦσαν ἱερὰι τῆς Ἀθηνᾶς... ἦτοι ἀπὸ μύρον καὶ τοῦ φόνου τοῦ Ἀλιρρόθιου ὀνομασθεῖσαι οὕτως», ἡ δὲ φράση «μοριῶν μὴ θίγγανεν» κατάντησε παροιμία «ἐπὶ τῶν ἱεροσούλων» (Ἄ π ο σ τ. 11, 75 [CPG 2, σ.

Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος ἀναφέροντας ἓνα ἀκόμη ἄλλο συναφῆ μῦθο κάνει λόγο γιὰ κάποιο Παραίβιο, μοναδικὸ ἄνθρωπο τοῦ λαοῦ ποὺ ἐμφανίζεται στὸ ἔπος τῶν ἡρώων, γιὰ τὸν ὁποῖο «οὐδέ τις ἦεν ἀνάπνευσις μογέοντι». Αἰτία γι' αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ κατάρρα πρὸς τὸν πατέρα του μιᾶς νύφης Ἰμαδρυάδας νὰ μὴ δῆ «χαῖρι» αὐτὸς καὶ τὰ παιδιὰ του, ἐπειδὴ παρὰ τὶς παρακλήσεις της μὲ δάκρυα ἔκοψε μιὰ πολὺχρονη βελανιδιὰ ποὺ τὴν εἶχε ὡς κατοικία της, ὅταν κάποτε βρέθηκε πάνω στὰ βουνὰ κόβοντας δένδρα:

*«ἀλλ' ὄγε πατρὸς εἰοῖο κακὴν τίνεσκεν ἀμοιβήν
ἀμπλακίης. ὁ γὰρ οἷος ἐν οὖρεσι δένδρεα τέμνων
δὴ ποθ' ἰμαδρυάδος νύμφης ἀθέριξε λιτάων,
ἢ μιν ὀδυρομένη ἀδινῶ μείλισσέτο μύθω,
μὴ ταμέειν πρέμνον δρυὸς ἤλικος, ἧ ἔπι πουλὸν
αἰῶνα τρίβεσκε διηγεκέσ' αὐτὸρ ὁ τήγχε
ἀφραδέως ἔτμηξεν ἀγνηροῖή νεότητος.
τῶ δ' ἄρα νηκερδῆ νύμφη πόρεν οἶτον ὀπίσσω
αὐτῶ καὶ τεκέεσσιν»⁷³.*

Ἄπο τίς ἄλλες πηγές ποὺ ἀναφέρονται στὸ θέμα ἡ πιὸ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνα, ποὺ ἀποδίδεται σὲ κάποιον Ἀντίπατρο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικίη(;) (Ἰσως ὁ ποιητὴς του νὰ εἶναι κάποιος ἄλλος ποὺ ἔζησε τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα). Τὸ κείμενο τοῦ ἐπιγράμματος, ποὺ συνάπτεται μὲ τὸ κείμενο τοῦ ὕμνου τοῦ Καλλιμάχου (στ. 37-41) εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

*Δένδρεον ἱερόν εἰμι· παρερχόμενός με φυλάσσειν
πημαίνειν· ἀλγῶ, ξεῖνε, κολουομένη.
μέμνεο, παρθενίός μοι ἔπι φλόος, σὸχ' ἄπερ ὀμαῖς
ἀχράσιν· αἰγείρων τίς γένος οὐκ ἐδάη;
εἰ δὲ περιδούψης με παρατραπίην περ' εὐῶσαν,
δακρύσεις· μέλομαι καὶ ξύλον Ἡελίφ⁷⁴.*

Τέλος συναφῆ φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ὅσα ὁ Θεόκριτος παραδίδει. Κατὰ τὸ σχετικὸ κείμενο οἱ ἐορτάζουσες κόρες πρὸς τιμὴ τῆς κόρης ποὺ παντρεύεται μεταξὺ

535-536, ἐκδ. Leutsch-Schneidewin]). Γιὰ τὸν μῦθο εὐρύτερα μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία W. H. Roscher, δ.π., 1, 2, 1886-1890, στ. 1822.

73. Ἄπολλ. Ροδ. Ἰργον. Β', 473-483.

74. Ἐλλην. Ἀνθολ. 9, 706. Βλ. καὶ K. J. M c K a y, Erysichthon, δ.π., σ. 80.

ἄλλων θὰ ἀναρτήσουν στεφάνι σὲ σκιερὸ πλατάνι, στὸ φλοιὸ τοῦ ὁποίου θὰ χαράξουν ἐπιγραφή σὲ δωρική διάλεκτο, γιὰ νὰ τὴν διαβάξῃ ὁποῖος περνᾷ: «Σέβευ μ' Ἐλένας φυτὸν ἐμμίν»⁷⁵.

Μεταξὺ τῶν νεωτέρων λαϊκῶν παραδόσεων, τῶν βυζαντινῶν ἀγιολογικῶν διηγήσεων καὶ τῶν ἀρχαίων μύθων ὑπάρχουν καταφανεῖς ὁμοιότητες καὶ ἀντιστοιχίες, πέρα τῆς γενικώτερης συνάφειας, καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα.

Ἔτσι σὲ πολλὲς ἀπὸ τίς παραλλαγές τῶν διηγήσεων αὐτῶν — νεωτέρων, βυζαντινῶν καὶ ἀρχαίων— ἐξαίρεται ποικιλοτρόπως τὸ μέγεθος τοῦ δένδρου, μιὰ ιδιότητα ποὺ ἀποτελεῖ τελικὰ προϋπόθεση γιὰ νὰ θεωρηθῇ ἱερὸ ἢ στοιχειωμένο (σὲ μιὰ περίπτωση μάλιστα λέγεται καὶ ρητὰ *ἱερὰ διὰ τὸ μέγεθος ἐπικέκληται*).

Συγκεκριμένα τὸ ἱερὸ-στοιχειωμένο δένδρο εἶναι, ὅπως εἶδαμε, σημίδα (δύο) ὑψηλὴ καὶ χοντρή, μεγάλο πουρνάρι, θεώρατο δένδρο, τεράστια ἀγριελιά, μιάλον πεῦκον, μεγαλοπρεπὴς δρυς 700 χρόνων, αἰωνόβια κυτρομηλιά, ὑπέργηρη ἢ αἰωνόβια τρεμιθιά, μεγάλων διαστάσεων μονόκορφη μερσινιά, αἰωνόβιο πεῦκο, μεγάλο κυπαρίσσι, τεραστίων διαστάσεων δρυς, δένδρο θεριακωμένο καὶ μοναχικὸ, πελώρια βασιλικὴ δρυς, πεῦκο ποὺ ἔκρουε τὰ οὐράνια κλπ. Κατὰ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα: «τὸ μέγεθος τοῦ ξύλου, ὅτι οὐ μόνον τὸ πάχος ἔσχεν ἢ τομὴ αὐτοῦ πηχῶν τριῶν ἡμίσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ὕψος πηχῶν τεσσαράκοντα» (V. Nik. Sion.), τὸ δένδρο ἦταν τόσο μεγάλο, ὥστε «δεκάδες πέντε... οὐκ ἠδυνήθησαν κινήσαι αὐτὸ» καὶ γι' αὐτὸ διατάζει ὁ Ἅγιος «ἔρχεσθαι χαμοῦκλια καὶ ἀπελθεῖν ἄνδρας ἑκατόν», οἱ ὅποιοι ὁμως δὲν μπόρεσαν «ἀγάγει αὐτὸ» (V. Lyc.-Alex.). Καὶ «ἴστατο... δένδρον παμμεγεθέστατον πάνν, ὥστε μὴ εὐρίσκεισθαι τοιοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς» καὶ πῶς συγκεκριμένα τὸ δένδρο αὐτὸ «ἄνδρες ἐξήκοντα κόπτοντες γῦρον, μὴ ἐμποδίζειν ἕτερος τὸ ἕτερον» (Θαῦμα). Τὸ δένδρο ἦτο «κυπαρίσσιος παμμεγεθῆς... ἦτις καὶ ἱερὰ διὰ τὸ μέγεθος ἐπικέκληται, ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος «ἐκπλήττεται τῷ μεγέθει τοῦ ξύλου», ὅπως καὶ οἱ τέκτονες «καταπλαγέντες τῷ μεγέθει τοῦ ξύλου... πήχων τριῶν ἡμισυ ἔχον τὸ εὖρος, τεσσαράκοντα δὲ τὸ μῆκος» ('Εγκ. Νεοφ.). Τὸ ὄχι στὶς Κυπριακὲς παραδόσεις ἀναφέρονται καὶ ἱεροὶ θάμνοι λόγῳ τῆς συνδέσεώς των μὲ ἱεροῦς χώρους πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ἐξαίρεση.

Καὶ κατὰ τὸν μῦθο τοῦ Ἐρυσίχθονος ἡ αἰγείρος ἦτο «μέγα δένδρον αἰθέρι κῆρον» (Καλλίμαχος), μὲ πάχος κορφῆς 15 ὄργυιων ('Οβίδιος), ἐνῶ κατὰ τὸν μῦθο ποὺ διηγεῖται ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, τὸ δένδρο ἦταν πολύχρονη βελανιδιά.

75. Θεοκρ. Εἰδύλ. 18 ('Ελένης Ἐπιθαλάμιος), στ. 44-49., βλ. περισσότερα Δ η μ . Α . Π ε τ ρ ο π ο ὔ λ ο υ , Θεοκρίτου Εἰδύλλια λαογραφικῶς ἐρμηνευόμενα, Λαογραφία 18 (1959), σ. 23.

Κατά τις παραδόσεις ὁ ἱερόσυλος πεθαίνει ἢ τὸ στοιχεῖο τοῦ δένδρου τὸν σκοτώνει ἢ ὑφίσταται ἄλλα δεινά. Κατὰ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα τοῦ δένδρου «ἐφόρῳσεν τὸν ἄνθρωπον» πὺ ἐπιχείρησε νὰ τὸ ἐκκόψῃ (V. Nik. Sion.) ἢ ὁ ἄνθρωπος «ἀνθρώθη ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκαθάρτου» (V. Lyc.-Alex.) ἢ ἐπὶ τοῦ δαίμονος θανατοῦται ('Εγκ. Νεοφ.), ἐνῶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους ὁ ἱερόσυλος προκαλεῖ τὴν ὀργὴν τῶν συμπατριωτῶν των (μῦθος 'Ελλοῦ), καταδικάζεται νὰ πεινᾷ ἀκόρεστα μέχρι τὸν θάνατό του (μῦθος 'Ερυσίχθονος), κτυπᾷ μὲ τὸν πέλεκυν τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἢ συγκεκριμένα τὸ πόδι του καὶ πεθαίνει, τιμωρεῖται ὁ ἴδιος καὶ οἱ ἀπόγονοί του.

Σύμφωνα μὲ μία ἀπὸ τις παραδόσεις ἀπὸ τὴν Ρόδο, ἐκείνου ποῦ δοκίμασε νὰ κόψῃ τὸ δένδρο «ἔσπασεν τὸ μαννάριν του καὶ ἀκόμη φαίνεται ἡ μανναρκιά», ὅπως κατὰ τὸ ἀγιολογικὸ κείμενο (V. Nik. Sion.) ὁ "Ἄγιος ἀνακαλύπτει «κοπάδα ἐν τῷ ξύλῳ», ποῦ ὤφειλόταν σὲ κάποιον ποῦ τόλμησε νὰ τὸ κόψῃ καὶ θανατώθηκε ἀπὸ τὸ πνεῦμα.

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ χωριοῦ Μάντρες 'Αμμοχώστου ἀπὸ τὴν πληγὴ τοῦ τσεκουριοῦ ἐπιχειρησάντων νὰ κόψουν αἰωνόβιο ἱερὸ κυπαρίσσι ἔτρεξε ἄφθονο αἷμα. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ τῆς ροῆς τοῦ αἵματος δὲν εἶναι ἄγνωστο καὶ σὲ συναφεῖς παραδόσεις ἄλλων λαῶν, γιὰ πρώτη ἄνω φορὰ, ὅσο γνωρίζω, ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν 'Οδίδιο στὸν μῦθο τοῦ 'Ερυσίχθονος:

cuius ut in trunco fecit manus inopia vulnus,
 haud aliter fluxit discusso cortice sanguis,
 quam solet, ante aras ingens ubi victima taurus
 concidit, abrupta eruer e cervice profundi.⁷⁶

Σὲ μερικές παραλλαγές ἀπὸ τὸν ἴδιο χῶρο, τῆς Κύπρου, ἓνα μεγάλο φίδι ἐξανγκάζει τὸν ἱερόσυλο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν προσπάθεια ἐκκοπῆς τοῦ δένδρου, ἢ ἓνα ἢ περισσότερα φίδια παρουσιάζονται ὡς φύλακες τοῦ δένδρου, ὅπως δηλ. συμβαίνει καὶ μὲ τὴν παράσταση κυρίως στὸ νόμισμα τῆς Λυκίας.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω παράδοση ἀπὸ τὸν Βαθύλακκο τῶν Θεσσαλικῶν 'Αγράφων, ποῦ εἶναι πάλιν μὲ ἄλλες συναφῆς, ἐκκλησία οἰκοδομεῖται στὸ μέρος ὅπου τὸ ἱερὸ δένδρο, γιὰ νὰ ἐκπληρωθῇ ἔτσι ἐπιθυμία τῆς Παναγίας. Κατὰ τὸ κείμενο τοῦ Θαύματος ὁ "Ἄγιος Νικόλαος κελεύει «τοῦ ποιῆσαι ἐκκλησίαν ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ, οὗ ἴστατο τὸ δένδρον», γιὰ ἐντελῶς ἄλλον ἀλλὰ εὐνόητον λόγο. Στὴν πρώτη περίπτωσι τὸ δένδρο εἶναι ἱερό, ἀφοῦ ἡ Παναγία ἀνάβει τὸ κανδήλι της ἐπάνω σ'αὐτό, στὴν δευ-

76. 'Ο βι δ. Μεταμορφ. 8, 751-755 (761-764).

τερη περίπτωση καθαγιαάζεται ο τόπος, όπου το στοιχειωμένο δένδρο, μετά την έκκοπή του από τον Άγιο Νικόλαο.

Κατά τα άλλα κατά την έκκοπή του δένδρου απειλούνται οι ύλοτόμοι, που προσπαθούν με διάφορα μαγικά ή άλλα προφυλακτικά μέτρα που παίρνουν να εξουδετερώσουν την απειλή. Και στα άγιολογικά κείμενα ύφίσταται πάντοτε ή απειλή, αλλά εξουδετερώνεται κατά τρόπο θαυμαστό με την δύναμη του Άγιου.

Από την σχετική παράθεση και ανάλυση του ύλικού καταδεικνύεται η συνάφεια των παραδόσεων, όπως εμφανίζονται από την αρχαία εποχή μέχρι σήμερα, τόσο ως προς το κύριο θέμα όσο και ως προς τα επί μέρους. Η διαχρονική πορεία του ύλικού είναι, όπως φαίνεται, συνεχής και αδιάσπαστη. Υπάρχουν πάντοτε οι αναγκαίες προσαρμογές, που ανταποκρίνονται στους καιρούς κατά τους οποίους διαμορφώθηκαν οι παραδόσεις, οι συναξαρικές διηγήσεις και οι μύθοι, οι οποίες όμως δεν μπόρεσαν να αλλοιώσουν την δομή και το βασικό περιεχόμενο του μύθου, που συνίσταται στην πίστη ότι, όπως έχει αναφερθεί, τα μεγάλα και παλαιά δένδρα, ιδίως αυτά, θεωρούνται ιερά-στοιχειωμένα, τυγχάνουν σεβασμού από τους ανθρώπους, επειδή πιστεύεται ότι μέσα σ' αυτά κατοικούν πνεύματα, Αμαδρυάδες κλπ., που τα προστατεύουν, και γι' αυτό, όταν επιχειρηθεί κοπή των δένδρων, εκδηλώνεται ή εκδίκηση των πνευμάτων προς τους ιεροσούλους και χρειάζεται να ληφθούν μέτρα, για να αποτραπεί ή εκδίκηση. Ο δεισιδαίμων δηλ. φόβος έναντι των δένδρων έχει αποτελέσει την βάση διαπλάσεως των σχετικών μύθων, που τελικά στην γενικότερη μορφή των είναι πανανθρώπινοι.

Το τελευταίο ενισχύεται και αντιθετικά. Όχι δηλ. μόνο η κοπή των δένδρων εξωθεί τα πνεύματα που κατοικούν σ' αυτά, γεννιούνται και πεθαίνουν με αυτά⁷⁷, να ενεργήσουν εκδικητικά αλλά και η αντίθετη ενέργεια, που αποβλέπει στο να τα υποστηρίξει να μην πέσουν και καταστραφούν, προκαλεί την ευεργετική αντίδραση των πνευμάτων. Τέτοιες παραδόσεις είναι γνωστές από την μεταγενέστερη Αρχαιότητα. Έτσι σύμφωνα με τα αρχαία σχόλια στο κείμενο του Απολλωνίου του Ροδίου *«Χάρον γάρ ο Λαμνακηνός ιστορεί, ως Ροϊκος δρὸν θεασάμενος ἤδη μέλλουσαν ἐπὶ γῆν καταφέρεισθαι προσέταξε τοῖς παισὶ ταύτην ὑποστηρίξαι. Ἡ δὲ μέλλουσα συμφέρεσθαι τῇ δρῶνὶ νύμφῃ ἐπιστάσα τῷ Ροϊκῷ χάριν μὲν ἔφασκεν εἰδέναι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας, ἐπέτρεπε δὲ αἰτήσασθαι ὃ τι βούλοιο...»*⁷⁸.

77. *«Αμαδρυάδες νόμῳ λέγονται διὰ τὸ ἅμα ταῖς δρῶσι γενᾶσθαι ἢ ἐπειδὴ δοκοῦσιν ἅμα ταῖς δρῶσι φθείρεσθαι»* (Etymologicum Magnum Genuinum, έκδ. Lassere- Livadaras λ., Etymologicum Magnum, έκδ. Gaisford λ.).

78. Βλ. στὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά δ.π. καὶ στὰ ἀρχαῖα σχόλια στὸν Θεόκριτο έκδ. Wendel,

Προσθήκη. Στην πρόσφατη μελέτη μου με τίτλο: «Μυρμιδονιά και Φαραονιά», δ.π. ὑποσ. 70, εἶχα δεχθῆ τὴν ἀπόψη γιὰ τὸν μῦθο τοῦ Ἑρυσίχθονος, γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται λόγος καὶ ἐδῶ, ὅτι θὰ μπορούσε νὰ εἶναι γνωστός ευρύτερα στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο καὶ ἔχι μόνο στὸν Δυτικο-ευρωπαϊκὸ, ὅπως εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Dawkins, μέσω τῆς Ἑλληνικῆς μεταφράσεως Πλανούδη τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου, στίς ὁποῖες καὶ ἐμπεριέχεται (σ. 207). Στὴν ἴδια μελέτη, προκειμένου νὰ δείξω ὅτι τὸ ἀνωτέρω παραμῦθι ἀπὸ τὴν Κῶ, ποῦ ἐδημοσίευσε ὁ Dawkins, δὲν ἔχει διασωθῆ μέσω τῆς προφορικῆς ὁδοῦ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἀλλὰ εἶναι νεώτερο κατασκευάσμα ποῦ ἔγινε γνωστὸ μέσω τῆς γραπτῆς παραδόσεως, εἶχα ἐπίσης σημειώσει τὰ ἑξῆς: «Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ ἀρχαῖος μῦθος εἶχε περιληφθῆ σὲ κάποιον ἐντυπο μὲ διδακτικὸ χαρακτῆρα. Ἀργότερα πάντως περιλαμβάνεται στὴν ὕλη ἐνὸς σχολικοῦ ἀναγνωστικοῦ γιὰ τὴν Ε' Δημοτικοῦ (βλ. Δημοσθ. Μ. Ἀνδρέαδου, Ἀναγνωστικὸν Καθαρευούσης Ε' Δημοτικοῦ², 1930, σ. 34-37, ἀρ. 19. Τίτλος: Ὁ Ἑρυσίχθων) (σ. 214, σημ. 44). Ἐπειτα ἀπὸ νεώτερη, πιὸ ἐμπεριστατωμένη, ἐρευνα ἀνακάλυψα, καὶ τὸ προσθέτω ἐδῶ, ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Ἑρυσίχθονος, παρμένος ἀπὸ τὸν Ὀβίδιο, ὁ ὁποῖος καὶ μνημονεύεται, ἔχει δημοσιευθῆ σὲ παλαιότερο ἀκόμη Ἀναγνωστικὸ τῆς Ε' Δημοτικοῦ, ποῦ ἐκυκλοφόρησε, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε ὑποβληθῆ ἀρμοδίως καὶ ἐγκριθῆ,

σ. 120-129. Ἐχει ἔμως παλαιότερα προταθῆ καὶ διαφορετικὴ ἐρμηνεῖα, κατὰ τὴν ὁποία ἡ παραπάνω αἰτιολογία ὅτι μὲ τὴν κοπῆ τοῦ ἱεροῦ δένδρου διαπράττεται ἱεροσυλία, ποῦ ἔχει ὡς ἐπακόλουθο τὴν τιμωρία τοῦ ἱεροσούλου, εἶναι ὑστερογενῆς. Συγκεκριμένα κατὰ τὸν Albin Lesky (Hellas-Hellotis, δ.π., σ. 58 κ.ἑξ.), ποῦ ἀναφέρεται κάπως διεξοδικὰ στὸ θέμα ἀλλὰ ἀκολουθεῖ προγενεστέρους (ὅπως τὸn Bernhard Schweitzer, Herakles, Aufsätze zur griechischen Religions- und Sagegeschichte, Tübingen 1922, σ. 52-53) — ὁ ὁποῖος ἐκθέτουν βραχύτερα τὶς σχετικὰ ἀπόψεις των — στὸν μῦθο τῆς Δωδώνης, ὅπως καὶ στὸν μῦθο τοῦ Ἑρυσίχθονος καὶ τοῦ Ἀλιτροθίου, τοὺς ὁποῖους μνημονεύει καὶ ὁ Schweitzer, ἀλλὰ καὶ στίς παραστάσεις τοῦ νομίματος τῆς Λυκίας καὶ τῆς Ἀφροδισιάδος, τὰ ὁποῖα ὁ Lesky θεωρεῖ παράλληλα, ἔχομε (ἀφοῦ πρῶτα λησιμονήθηκε καὶ βέβαια παρανοήθηκε ἡ πρώτη λατρεία τοῦ θεοῦ τοῦ διπλοῦ πέλεκως, ποῦ σονιστοῦσε «ἱερὸν γάμον» μὲ τὴν μητέρα γῆ, στὴν ὁποία ἀνήκε τὸ ἱερὸ δένδρον), μεταγενέστερες ἀπὸ τὴν ἀρχικὴς λατρείας ἐνὸς ἀρσενικοῦ θεοῦ μὲ σύμβολο τὸν διπλοῦν πέλεκυν, ὁ ὁποῖος θεὸς ἀντικαταστάθηκε κατόπιν ἀπὸ τὸν λατρευόμενον στὴν Δωδώνη Δία.

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ τοῦ Lesky εἶναι συζητήσιμη ἢ ἀμφίβολη κατὰ τὸν Martin Nilsson (Geschichte der Griechischen Religion 1², München 1967, σ. 427, σημ. 2), εἶναι πάντως ἀπολύτως σαφές ὅτι σὲ πολλὰς ἀπὸ τὶς παραστάσεις τοῦ Ἁγίου Νικολάου, στίς ὁποῖες ὡς ἀκόμη μεταγενέστερες καὶ λόγῳ τῆς φρίσεως των δὲν μποροῦν νὰ ἀνευθεθοῦν ἀπὸ μιά τέτοια πίστη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ θεοῦ τοῦ διπλοῦ πέλεκως (Doppelaxtgott) ὁ Ἅγιος ἐκκόπτει τὰ στοιχειωμένα δένδρα χρησιμοποιώντας διπλοῦν πέλεκυν (βλ. σχετικά Nancy P. Sevcenko, The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art, δ.π., 14, 6 (σ. 219), 18, 6 (σ. 232), 28, 6 (σ. 279), 41, 7 (σ. 338) κ.ἑ. ἐνδεχομένως.

τὸ 1906, δηλ. πολὺ κοντὰ στὴν χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ζαρράφτης κατέγραψε τὸ παραμῦθι στὸ χωριὸ Ἄσφειδιὸ ἀπὸ τὴν μοναδικὴ πληροφοδῶτριά του Χατζῆ-Γιαβρούδα, τὸ ὁποῖο ἐν συνεχείᾳ τὸ 1950 ἐδημοσίευσε καὶ ἐσχολίασε ὁ Dawkins. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ μῦθος, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐμπεριέχει σπουδαῖο οἰκολογικὸ μῆνυμα συνδεδεμένο μὲ τὴν προστασία τῶν δένδρων — ὅπως καὶ ἕλες οἱ δημοσιευόμενες ἐδῶ παραδόσεις — περιλαμβάνεται σὲ εὐρύτερο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου «Περὶ Δασῶν», πού ἔχει ὡς σκοπὸ, ὅπως τονίζεται, νὰ μεταφέρῃ στὰ μικρὰ παιδιὰ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου τὸ μῆνυμα αὐτό. Τὸ ὅτι στὸ σχετικὸ κεφάλαιο μνημονεύεται μόνον ὁ Ὅβιδιος καὶ ὄχι καὶ ὁ Καλλίμαχος, ἢ ἄλλη κύρια ἀρχαία πηγὴ τοῦ μύθου, τὸ ὅτι ἀντὶ τοῦ Ἐρυσίχθονος ἀναφέρεται, προφανῶς ἀπὸ παραδρομὴ λόγῳ τοῦ ὁμοῦ, ὁ πολὺ γνωστότερος στοὺς πολλοὺς μυθικὸς γενάρχης τῶν Ἀθηναίων Ἐριχθόνιος δὲν ἔχει μεγάλη σημασία (βλ. «Ὁ Ἀνθών», Ἀναγνωσματάριον τῆς πέμπτης τάξεως τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων, ἐγκριθὲν διὰ τὴν πενταετίαν 1906-1911, ὑπὸ Δουκάκη - Καλοτύχου, ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 119-120).

SUMMARY

Sacred haunted trees in folk-tales and their relation to byzantine religious narratives and ancient myths.

by Stefanos D. Imellos

The author cites a number of contemporary folk-tales of sacred haunted trees which he examines through the centuries in relation to narratives that are found in religious texts in ancient myths. Contemporary folk-tales are either religious or superstitious. It is characteristic that in the religious tales the age-long trees, especially those near churches, are very majestic. They are regarded as sacred and are protected by a religious fear which prevents them from being cut down or destroyed. Whenever an attempt was made, the sacrilegious person was severely punished. These tales are reminiscent of the byzantine «Geoponika» (10th c.) where a vague reference is found of a prohibition preventing any action that could cause damage to sacred trees. The religious fear, according to the author, comes afterwards. It is the superstitious fear that has become the basis for the creation of the traditional tales. This fear derives from the belief that the age-long majestic trees are haunted and any person who roots them out or chops them down is punished by the ghost that dwells in them. One comes across such incidents in the religious texts, as in the lives of St. Hypatious (4th-5th c.) and St. Nicholas of Sion. The latter is associated to the life of St. Nicholas, episcopo of Myron in Lycia, Asia Minor (4th c.). Corresponding to the above folk belief is the representation of this myth on coins from Myron as well as on other ones that were found in Aphrodisias of Karia, Asia Minor. This myth is also mentioned in religious narratives of saints from the occident, namely Sulpicius Severus and St. Bonifatius. Characteristic ancient myths with which the author compares the greek contemporary folk-tales are the following: 1) The myth of the

Hellos or Sello, the mythical ancestor of the Helloi or Selloi and founder of the oracle of Dodoni in Epirus, 2) The myth of Eresichthon, 3) The myth of Halirrothius, 4) The myth of Paraebius, which is mentioned by Apollonius of Rhodes, as well as other myths which as a hint are referred to in an epigram in Theocritus and elsewhere perhaps.

Among the contemporary folk-tales, the byzantine narratives and the ancient myths, the author points out obvious similarities and correspondences which prove that the journey through the centuries is continuous and unbreakable.

Finally the author points out that not only the chopping down of trees drives the ghosts dwelling in them to act in revenge, but also the opposite action, namely to prevent them from falling down and getting destroyed causes the beneficial action of the ghosts, as is derived by Apollonius of Rhodes in his comments of Argonautica.